

Afrika - kontinent sukoba globalnih sila

Kondić, Milorad

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:605949>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Milorad Kondić

Afrika – kontinent sukoba globalnih sila

Diplomski rad

Zagreb

2023.

Milorad Kondić

Afrika – kontinent sukoba globalnih sila

Diplomski rad

predan na ocjenu Sveučilištu u Zagrebu

Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, Geografskom odsjeku,

radi stjecanja akademskog zvanja

sveučilišnog magistra edukacije geografije i povijesti

Zagreb

2023.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu sveučilišnog integriranog prijediplomskog i diplomskog studija *Geografija i povijest; smjer: nastavnički* na Sveučilištu u Zagrebu Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, Geografskom odsjeku, pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Ružice Vuk.

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Prirodoslovno-matematički fakultet

Geografski odsjek

Afrika – kontinent sukoba globalnih sila

Milorad Kondić

Izvadak: Dekolonizacija je donijela neovisnost brojnim afričkim državama. Neovisnost ipak nije podrazumijevala kraj utjecaja najmoćnijih svjetskih država na Afriku. Afrika je tako, unatoč dekolonizaciji, ostala poprište sukoba globalnih sila. Ovaj rad analizira odnose najmoćnijih država svijeta u Africi tijekom hladnog rata i danas. Angolski građanski rat, kriza u Kongu, građanski rat u Etiopiji i Sueska kriza samo su neki od značajnijih primjera sukoba globalnih sila u Africi tijekom Hladnog rata. Danas je Afrika poligon nadmetanja ekonomskog i vojnog utjecaja globalnih sila. U posljednje vrijeme sve je zamjetniji ekonomski utjecaj Kine. Njena politika prema Africi sve ju više dovodi u sukob sa SAD-om. Ovaj rad daje i uvid u poznavanje sadržaja o Africi kod učenika trećih i četvrtih razreda općih gimnazija i učenika strukovne škole. Sadržaj diplomskog rada dobra je stručna osnova za nastavnike geografije u pripremanju nastavnih sati o geopolitičkoj podijeljenosti svijeta u četvrtom razredu gimnazije.

63 stranice, 8 grafičkih priloga, 18 tablica, 37 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Afrika, globalne sile, sukobi, hladni rat, nastava geografije

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Ružica Vuk

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Ružica Vuk

prof. dr. sc. Zoran Curić

izv. prof. dr. sc. Jelena Lončar

Tema prihvaćena: 9. 2. 2023.

Rad prihvaćen: 7. 9. 2023.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Sveučilišta u Zagrebu Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Trg Marka Marulića 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb

Master Thesis

Faculty of Science

Department of Geography

Africa – a Continent of Global Power Conflict

Milorad Kondić

Abstract: Decolonization brought independence to numerous African countries. However, independence did not necessarily mean an end to the influence of the world's most powerful nations on Africa. Despite decolonization, Africa remained a battleground for conflicts between global powers. This paper analyzes the relationships of the world's most powerful countries in Africa during the Cold War and today. The Angolan Civil War, the Congo Crisis, the Ethiopian Civil War, and the Suez Crisis are just some of the significant examples of conflicts involving global powers in Africa during the Cold War. Today, Africa continues to be a battleground for economic and military competition among global powers. Recently, China's economic influence has become increasingly noticeable, leading to conflicts with the United States over its policies towards Africa. This thesis also provides insights into the knowledge of African affairs among students in the third and fourth grades of general high schools and vocational schools. The content of this thesis serves as valuable professional preparation for geography teachers when preparing lessons on the geopolitical divisions of the world in the fourth grade of high school.

63 pages, 8 figures, 18 tables, 37 references; original in Croatian

Keywords: Africa, global powers, conflicts, Cold War, geography education

Supervisor: Ružica Vuk, PhD, Associate Professor

Reviewers: Ružica Vuk, PhD, Associate Professor

Zoran Curić, PhD, Full Professor

Jelena Lončar, PhD, Associate Professor

Thesis title accepted: 09/02/2023

Thesis accepted: 07/09/2023

Thesis deposited in Central Geographic Library, University of Zagreb Faculty of Science, Trg Marka Marulića 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Ciljevi rada, istraživačka pitanja i hipoteze.....	2
1.2. Dosadašnja istraživanja	4
1.3. Istraživački pristup.....	5
2. GLOBALNE SILE	6
2.1. Sjedinjene Američke Države.....	9
2.1.1. Vojna snaga.....	10
2.1.2. Ekonomska snaga.....	12
2.1.3. Politički značaj.....	12
2.2. Kina.....	13
2.2.1. Vojna snaga.....	15
2.2.2. Ekonomska snaga.....	16
2.2.3. Politički značaj.....	16
2.3. Ruska Federacija.....	16
2.3.1. Vojna snaga.....	18
2.3.2. Ekonomska snaga.....	19
2.3.3. Politički značaj	20
2.4. Europske sile.....	20
2.4.1. Vojna snaga.....	22
2.4.2. Ekonomska snaga.....	23
2.4.3. Politički značaj.....	24
3. AFRIKA U HLADNOM RATU	25
3.1. Političko-geografska slika hladnoratovske Afrike.....	25

3.2. Demogeografska slika hladnoratovske Afrike.....	28
3.3. Sueska kriza.....	29
3.4. Sukobi na afričkom rogu.....	31
3.5. Globalne sile i građanski rat u Angoli.....	34
3.6. Kongoanska kriza.....	36
4. AFRIKA – POPRIŠTE SUVREMENIH SUKOBA GLOBALNIH SILA.....	37
4.1. Ekonomski utjecaj na Afriku.....	37
4.2. Vojni utjecaj.....	42
5. PERSPEKTIVE RAZVOJA AFRIKE.....	45
5.1. Agenda 2063.....	45
5.2. Demogeografska slika Afrike danas.....	47
6. AFRIKA U NASTAVI GEOGRAFIJE.....	48
6.1. Anketno istraživanje.....	50
6.1.1. Problemi s kojima se suočava Afrika.....	51
6.1.2. Utjecaj globalnih sila na Afriku.....	53
6.1.3. Perspektive Afrike.....	57
6.1.4. Pitanja otvorenog tipa.....	58
7. RASPRAVA.....	60
8. ZAKLJUČAK.....	61
LITERATURA I IZVORI.....	65
PRILOZI.....	VII

Zahvale

Zahvaljujem svojoj obitelji i prijateljima na iznimnoj podršci koju su mi pružali tijekom cijelog perioda mog obrazovanja.

Zahvaljujem učenicima koji su sudjelovali u anketnom istraživanju. Posebno zahvaljujem nastavnicima geografije Filipu Domaćinoviću, Karlu Horvatu i Samiru Hasanagiću koji su dali svoj doprinos u provedbi anketnog istraživanja. Profesoru Samiru Hasanagiću zahvaljujem i za svu nesebičnu podršku koju mi je pružio kao moj srednjoškolski profesor geografije i povijesti. Za mene je on moj profesor, prijatelj, ali i uzor u poučavanju geografije i povijesti.

Iznimnu zahvalu upućujem svojoj mentorici, profesorici Ružici Vuk, koja mi je svojim savjetima i usmjeravanjem bila oslonac u izradi ovog diplomskog rada, ali i tijekom cijelog studija.

1. UVOD

Šezdesete godine 20. stoljeća obilježile su brojne kulturne, političke i gospodarske promjene u svijetu. Svijet šezdesetih je još uvijek duboko podijeljen između dvaju suprotstavljenih ideoloških blokova prevođenih SAD-om i SSSR-om. Sve su glasniji i pokreti za okončanje sukoba u svijetu (posebno onog u Vijetnamu). Na temeljima tih pokreta rađaju se i novi pravci u glazbi, filmu i kulturni općenito. Svijet šezdesetih je i u intenzivnom procesu dekolonizacije. Brojne države dobivaju svoju neovisnost što uvelike mijenja dotadašnju političku kartu svijeta. Promjena je posebno vidljiva u Africi, gdje tijekom pedesetih i šezdesetih nastaju brojne države koje se uz sve izazove hladnoratovskog svijeta suočavaju i s gladi, bolestima, siromaštvom, nedostatkom obrazovanog stanovništva i osnovne infrastrukture. Istovjetni problemi afričkih država okrenut će ih jedne prema drugima. Suradnja među afričkim državama formalizirana je stvaranjem Organizacije afričkog jedinstva 1963. godine. Na osnivajućoj konferenciji organizacije u Addis Abebi govorio je i Kwame Nkrumah, prvi predsjednik Gane i jedan od najistaknutijih panafricanista. Iz njegova upečatljivog govora značajna je i sljedeća rečenica: *Neovisnost je samo uvod u novu ozbiljniju borbu za pravo na vlastito upravljanje gospodarskim i društvenim procesima; u skladu s našim težnjama i nesputano ponižavajućim neokolonijalističkim kontrolama i uplitanjem* (Nkrumah, 1963).

Kwame Nkrumah ovom rečenicom naslutio je jedan od najvećih izazova brojnih afričkih država u predstojećim godinama. Nakon stjecanja formalne samostalnosti trebalo je afirmirati afričke države u međunarodnim odnosima i lišiti ih utjecaja stranih sila i bivših kolonijalnih centara moći. Hladni rat vrlo brzo ukazao je na sve poteškoće s kojima će se afričke države suočavati u procesu borbe s neokolonijalističkim utjecajima. Afrika je vrlo brzo postala jedan od ključnih poligona hladnoratovskih sukoba. Sukobi u Africi nisu prestali ni raspadom Sovjetskog Saveza kao jednog od ključnih aktera tih sukoba. Vojni sukobi u Africi prisutni su i u suvremenom razdoblju. Brojne su posljedice takvih sukoba po stanovništvo, gospodarstvo i okoliš afričkih država. Afrika je danas i kontinent intenzivnih migracijskih kretanja. U potrazi za boljim uvjetima života brojno stanovništvo migrira unutar, ali i izvan granica kontinenta. Interkontinentalne migracije afričkog stanovništva sve više dovode u fokus probleme s kojima se Afrika suočava.

Utjecaj globalnih sila na afričkom prostoru je proces koji se odvija u suvremenom razdoblju i teško je sa sigurnošću utvrditi karakteristike njegova daljnjeg odvijanja u budućnosti. Političke prilike u nekim afričkim državama se vrlo intenzivno i brzo mijenjaju. Političku nestabilnost brojnih afričkih država oslikavaju i događaji iz Sudana u kojem je nakon razdoblja mira, ponovno došlo do otvorenih unutarnjih vojnih sukoba. Politička nestabilnost konstanta je nekih afričkih država u cijelom razdoblju od njihova osamostaljenja. Ovaj rad analizira utjecaj globalnih sila na afrički prostor. Taj je utjecaj još uvijek u tijeku i treba imati na umu svu nepredvidivost njegova daljnjeg odvijanja. Geopolitička situacija u svijetu je promjenjiva, a promjene u odnosima ključnih centara moći zasigurno će se reflektirati i na afrički prostor. Reflektirale su se i tijekom prošlosti o čemu možda i ponajbolje svjedoči razdoblje hladnog rata.

Geopolitička situacija u svijetu doživjela je promjene u odnosu na hladni rat. Demografske, gospodarske i političke promjene zahvatile su i Afriku. Današnja Afrika razlikuje se u odnosu na početak šezdesetih godina iz kojih datira Organizacija afričkog jedinstva i značajan govor predsjednika Nkrumaha. Afrika je kontinent s većim brojem stanovnika u odnosu na razdoblje šezdesetih, ali i s najbržim stopama rasta svjetskog stanovništva. Zamjetniji su i ekološki problemi Afrike. Sve više ljudi primorano je na migraciju zbog nedostatka osnovnih životnih uvjeta poput pitke vode ili plodnog tla. Unatoč tim razlikama, brojne afričke države su i dalje više ili manje izložene utjecaju globalnih sila.

S obzirom na globalnost i aktualnost problema Afrike, važno je upoznati se s njima i u okviru poučavanja geografije u školama. Nastava geografije u odgojno-obrazovnom sustavu Republike Hrvatske odvija se prema trenutno važećem predmetnom kurikulumu geografije iz 2019. godine. Tim kurikulumom predviđene su teme o problemima Afrike u osmim razredima osnovnih škola. Učenici gimnazija, sadržaje o problemima Afrike trebaju usvojiti u okviru obrade nastavnih tema o globalnim silama i kriznim žarištima u svijetu u četvrtom razredu (MZO, 2019). Geografski pristup problemima Afrike važan je jer ih sagledava u cjelini, uzimajući u obzir prirodnu osnovu, ali i stanovništvo.

1.1. Ciljevi rada, istraživačka pitanja i hipoteze

Cilj ovog rada je prikazati sličnosti i razlike u odnosu država globalnih sila prema Africi tijekom razdoblja Hladnog rata i današnjice te utvrditi eventualne razlike u poznavanju sadržaja o Africi kod učenika srednjih škola. Fokus je stavljen na usporedbu poznavanja sadržaja o

Africi kod učenika različitih razreda srednjih škola. Tako se uspoređuje poznavanje sadržaja o Africi kod učenika koji su obrađivali te sadržaje na nastavi geografije u srednjoj školi i onih koji to još nisu.

Postavljena istraživačka pitanja su:

- I. Koje su osnovne razlike u odnosu globalnih sila prema Africi danas u odnosu na hladnoratovsko razdoblje?
- II. U kojoj mjeri globalni geopolitički događaji utječu na odnos globalnih sila prema Africi?
- III. Kakva je uloga globalnih sila u generiranju perspektiva budućeg razvoja afričkih država?
- IV. Koliko učenici različitih razreda općih gimnazija i strukovne škole poznaju sadržaje o problemima i perspektivama Afrike?

U ovom su radu ispitane i sljedeće hipoteze:

1. Unatoč dekolonizaciji, Afrika je tijekom hladnog rata, ali i danas ostala poprište rivaliteta globalnih sila.
2. U odnosu na razdoblje hladnog rata, Kina danas ostvaruje najveći gospodarski utjecaj u Africi.
3. Odnos globalnih sila u Africi izravna je refleksija njihovog globalnog geopolitičkog odnosa.
4. Globalne sile imat će značajnu ulogu u budućem razvoju afričkih država.
5. Učenici završnog razreda općih gimnazija više su upoznati sa sadržajima o problemima, utjecaju globalnih sila i perspektivama Afrike od učenika srednjih strukovnih škola.

Prva hipoteza temeljena je na općem poznavanju političko-povijesnog razvoja afričkih država. S obzirom na gospodarsku, političku i vojnu snagu afričkih država nastalih dekolonizacijom, za očekivati je da su više ili manje ostale pod utjecajem stranih globalnih sila.

Druga hipoteza utemeljena je na činjenici da u recentnim geopolitičkim tokovima poznata kineska inicijativa *Jedan pojas, jedan put* koja, između ostalih, uključuje i pojedine afričke

države. Za očekivati je da Kina ostvaruje znatan financijski i vojni utjecaj na afričke države sa svrhom ostvarivanja trgovinske, ali i strateške dominacije na trasi *Novog puta svile*.

Treća hipoteza proizlazi iz općih pretpostavki i saznanja o geopolitičkim odnosima globalnih sila u prošlosti, ali i u suvremenom razdoblju. Rivalstva između globalnih centara moći često su se preslikavala na različitim područjima svijeta koja su globalni centri moći smatrali svojim sferama interesa. S obzirom na kolonijalnu prošlost Afrike u okviru koje se ovaj kontinent više stoljeća razvijao kao sfera interesa svjetskih sila, za očekivati je da je Afrika i danas dominantno područje tzv. globalne periferije na kojem se reflektira globalni geopolitički odnos između svjetskih velesila.

Četvrta hipoteza temelji se na općim znanjima o trenutnim problemima Afrike. Opće siromaštvo s kojim se suočava afričko društvo reflektira se na velik broj gladih i raširenost bolesti. Veliki porast broj stanovnika dodatno pritišće krhka afrička gospodarstva. Sve više do izražaja dolaze i ekološki problemi. Etnička heterogenost, ali i visoke razine korupcije i kriminala dovede do česte političke nestabilnosti. Uzimajući u obzir sve ove okolnosti, za očekivati je da je afričkim državama nužna pomoć stranih globalnih sila i međunarodnih organizacija u političkoj konsolidaciji i prevladavanju gorućih problema.

Peta hipoteza oslanja se na znanja o propisanim odgojno-obrazovnim ishodima trenutno važećeg predmetnog kurikulumu geografije za osnovne škole i gimnazije. Kurikulum u četvrtom razredu gimnazijskih programa propisuje ishode koji se odnose na analizu geopolitičke, gospodarske i kulturne heterogenosti svijeta, pojavu i širenja bolesti i pitanja dostupnosti hrane (MZO, 2019). Za očekivati je da se prilikom ostvarivanja ovih odgojno-obrazovnih ishoda učenici upoznaju i sa suvremenim problemima Afrike kao kontinenta u kojem snažno do izražaja dolaze pitanja dostupnosti hrane i vode, ugroze od epidemija i bolesti, ali i posljedice geopolitičke heterogenosti svijeta. Učenici ostalih razreda srednjih škola tijekom svog učenja geografije još se nisu susreli s navedenim ishodima i za očekivati je da oni na referentnom uzroku ispitanosti pokazuju manje poznavanje sadržaja o problemima i perspektivama Afrike u odnosu na učenike četvrtih razreda općih gimnazija.

1.2. Dosadašnja istraživanja

Afrika dugo vremena nije bila u fokusu interesa većine znanstvenika i brojnih društveno-humanističkih i interdisciplinarnih područja. S obzirom na to da Afrika tijekom prošlosti nije

imala status globalne jezgre političkog i ekonomskog središta svijeta, izostao je i dublji interes znanosti za analizom geopolitičke situacije u Africi. Razdoblje dekolonizacije u atmosferi hladnog rata dovelo je do većeg interesa za proučavanjem odnosa globalnih sila u Africi. Jedna od najpoznatijih znanstvenih publikacija o razdoblju hladnog rata u Africi je knjiga norveškog povjesničara Odda Arnea Westada naslova *Globalni hladni rat: Velike sile i Treći svijet*. U toj knjizi Odd Arne Westad, jedan od najvećih povjesničara specijaliziranih za teme hladnog rata, piše o hladnom ratu kroz prizmu odnosa velikih sila u tzv. Trećem svijetu. U taj Treći svijet ubraja i Afriku kojoj u svojoj knjizi posvećuje nekoliko poglavlja analize o sukobima globalnih sila na afričkom prostoru tijekom cijelog razdoblja hladnog rata. Ova knjiga predstavlja i jednu od najvećih sinteza odnosa globalnih hladnoratovskih sila prema državama Afrike, Azije i Latinske Amerike.

Odnos globalnih sila u suvremenom dobu tema je mnogih recentnih istraživanja i politoloških radova. U istraživanjima suvremenih odnosa globalnih sila važnu ulogu imaju i geografi i geografske subdiscipline, od kojih ponajviše politička geografija. Važnost Afrike u odnosima globalnih sila u suvremenom dobu u svojim istraživanjima i analizama posebno je isticao britanski novinar i stručnjak za vanjsku politiku Tim Marshall. U svoje tri poznate knjige *Moć geografije*, *U okovima geografije* i *Doba podjela*, analizirao je trenutne geopolitičke odnose među globalnim silama iz prizme područja koja su glavne sfere interesa globalnih sila u suvremenom periodu. Afrikom se bavi kao jednim od istaknutijih područja interesa globalnih sila. Istraživanja i geopolitičke analize Tima Marshalla značajan su prilog analizama odnosa globalnih sila u Africi.

Geopolitici na prostoru Afrike poseban doprinos daju i članci objavljeni u časopisu *African Affairs*. Ovaj znanstveni časopis temama Afrike pristupa interdisciplinarno iz perspektiva različitih znanosti poput sociologije, antropologije, ekonomije, povijesti, ali i geografije.

Većina istraživanja u fokus stavlja političku prizmu odnosa globalnih sila i afričkih država. Veći dio radova posvećen je analizi odnosa globalnih sila i demografski, politički i ekonomski važnijih država afričkog kontinenta. U posljednje vrijeme sve više je istraživanja o problemima s kojima se suočavaju afričke države. Tako sve više radova u svoj fokus stavlja problem siromaštva, gladi, ali i ekološke ugroze. Pandemija korona virusa donijela je veći interes znanosti za područja bolesti i ljudskog zdravlja. Tako dolazi i do sve većeg znanstvenog interesa za probleme Afrike kroz prizmu ugroze ljudskog zdravlja i širenja bolesti. Geografija zdravlja je subdisciplina koja se posebno afirmira na tom području.

1.3. Istraživački pristup

U ovom radu istraživanje utjecaja globalnih sila fokusirano je na prostor Afrike u razdoblju od druge polovine 20. stoljeća tj. hladnog rata do suvremenog razdoblja. Ovaj vremenski okvir uzet je zato što većina afričkih država u tom razdoblju prolazi kroz proces dekolonizacije i ostvaruje svoju neovisnost. Temeljem analize dostupne literature i izvora napravljena je vlastita komparativna analiza odnosa globalnih sila prema Africi tijekom hladnog rata i danas. U pristupu istraživanju uzeta je u obzir promjenjivost geopolitičkih odnosa globalnih sila koja bi se mogla odraziti i na prostor Afrike. To treba imati na umu, s obzirom da je dio istraživanja u radu fokusiran na procese koji se još uvijek odvijaju i traju te ih je s toga zahtjevno sveobuhvatno sagledati iznoseći permanentne zaključke.

Korišteni su statistički podaci Stockholm International Peace Research Instituta, Međunarodnog monetarnog fonda, Afričke unije, UN-a i WTO-a. Korištene su metode analize i sinteze, a zornost prikaza pojedinih podataka ostvarena je korištenjem programa Microsoft Excel, kreiranjem tablica i dijagrama. Pojedini podaci su vizualizirani korištenjem programa MS Paint.

Istraživanje poznavanja tema o Africi kod učenika srednjih škola provedeno je anketnim upitnikom provedenim tijekom svibnja 2023. godine u dvije opće gimnazije i jednoj strukovnoj školi na ukupno 143 ispitanika. Anketno istraživanje provedeno je pisanim putem ispunjavanjem anketa koje se sastoje od 21 tvrdnje za koje je trebalo izreći stupanj slaganja prema prilagođenoj Likertovoj skali (ne slažem se 1, djelomično se ne slažem 2, djelomično se slažem 3, slažem se 4). Korištena je prilagođena Likertova skala od 4 stupanja slaganja zbog veće kvalitativne usporedivosti odgovora. Anketa se sastojala i od jednog pitanja otvorenog tipa. Provedena je u dvije gimnazije i strukovnoj školi kako bi se ostvarila mogućnost usporedivosti rezultata na razini različitih programa pohađanja nastave geografije. Cilj ankete bio je prikupiti podatke o poznavanju sadržaja o Africi kod učenika različitih razreda i različitih programa srednjih škola.

2. GLOBALNE SILE

Pod pojmom globalne sile podrazumijevamo one države čiji utjecaj nadilazi razine lokalnog i regionalnog. One imaju moć djelovanja globalno, a možemo ih još nazivati i supersilama. Različiti su mehanizmi kojima globalne sile djeluju po svijetu. Ekonomija, vojska, kultura i

politika tu imaju najveći značaj (Kozłowski i Lennon, 2008). Neka globalna sila na ostatak svijeta može djelovati tako što ima značajan vojni utjecaj kojim može vršiti različite oblike vojne prisile. Može imati i jak politički utjecaj koji se može koristiti kao sredstvo političkog intervencionizma diljem svijeta. Ekonomija je važan mehanizam djelovanja globalne sile jer posredstvom ekonomskog utjecaja određena sila ima moć utjecaja na nekom prostoru. Mogućnost izvoza specifične kulture jedan je od mehanizama djelovanja globalne sile. Globalne sile su one sile koje posredstvom navedenih mehanizama imaju mogućnost širenja svog utjecaja diljem svijeta. Taj njihov utjecaj mora prelaziti granice njihovog kontinenta. Globalnom silom ne možemo smatrati onu državu čiji utjecaji ne prelaze razine vlastitog kontinenta. Takva država je regionalna ili kontinentska sila.

Prije 20. stoljeća postojale su imperijalne sile. To su države koje su imale vrlo razvijene imperijalne sustave koji su se dominantno temeljili na kolonijalizmu kao načinu stjecanja utjecaja diljem svijeta. Prije 20. stoljeća odvija se imperijalno doba geopolitike (ur. Cravetto, 2008). Odnosi između država nisu u većoj mjeri uređeni međunarodno pravnim aktima. Tek u 20. stoljeću dolazi do promjene kursa geopolitike raspadom jednog dijela imperijalnih sustava u Europi (Austro-Ugarska, Pruska i Rusko Carstvo) i dekolonizacijskim procesima u drugim imperijalnim sustavima (Španjolska, Ujedinjeno Kraljevstvo). Tada završava onakvo imperijalno doba geopolitike kakvo smo poznavali u 19. stoljeću. U 20. stoljeću donose se i prvi značajni međunarodni akti koji reguliraju odnose između različitih država. To je začetak međunarodnog javnog prava (Andrassy i dr., 2010).

Tijekom imperijalnog razdoblja 19. stoljeća najznačajniju hegemoniju u svijetu ostvarivalo je Ujedinjeno Kraljevstvo. Geografski položaj Ujedinjenog Kraljevstva iznimno je značajan za ostvarivanje ove hegemonije. Premještanje fokusa svjetske trgovine nakon velikih geografskih otkrića sa Sredozemlja na Atlantski ocean pogodovalo je profiliranju Ujedinjenog Kraljevstva u značajnu trgovačku silu. Ujedinjeno Kraljevstvo imalo je tada nadmoćnu pomorsku tehnologiju koja mu je omogućila stjecanje prevlasti u ondašnjoj trgovini koja se dominantno odvijala pomorskim putem. Velik broj kolonija također je značajan faktor trgovinskog značaja britanske imperije (Engdahl, 1993).

Početak 20. stoljeća donio je postupno opadanje snage Ujedinjenog Kraljevstva kao najutjecajnije imperijalne sile onodobnog svijeta. Kraj Drugog svjetskog rata i početak hladnog rata donijeli su promjene u odnosima moći. Dolazi do profiliranja globalnih sila. Ujedinjeno Kraljevstvo svoje mjesto prepušta SAD-u i SSSR-u. Tada započinje faza bipolarne podjele moći svijeta između dvaju dominantnih političko-ekonomskih blokova predvođenih SAD-om i

SSSR-om (Jozić, 2010). Dva najznačajnija bloka polariziraju svijet na svoje interesne sfere koje se trude očuvati od upliva suprotstavljenog bloka. Na ove sfere utjecaja podijeljena je većina ondašnjeg svijeta na Konferenciji u Jalti u veljači 1945. godine. Podjela Europe na interesne sfere vuče korijene u ranijim moskovskim dogovorima Winstona Churchilla i Staljina. Posjedovanje nuklearnog oružja bila je zajednička karakteristika obaju blokova, unatoč razlikama u vojnoj i ekonomskoj moći koje su postojale između njih. Unatoč tome što je hladni rat imao svoje začetke u Europi u kojoj dolazi do jasne i vidljive polarizacije kontinenta na dva suprotstavljena ideološka i ekonomsko-politička bloka, glavnina sukoba između globalnih sila odvijala se u tzv. Trećem svijetu.

Termin Treći svijet nastaje pedesetih godina prošlog stoljeća. Nakon konferencije u Bandungu 1955. godine dolazi do sve većeg širenja pojma Treći svijet u geopolitičkim analizama i znanstvenim radovima. Konferencija u Bandungu 1955. godine okupila je azijske i afričke državničke država nastalih procesom dekolonizacije. Pojam Treći svijet ima korijene u francuskom jeziku. Semantički je vezan uz značenje koje je imao treći stalež tijekom Francuske revolucije kao najbrojnija, ali politički najmanje utjecajna društvena grupacija. Temeljem toga, Treći svijet obuhvaćao je brojne narode i države koji su dobar dio svoje povijesti bili pod izravnim utjecajem kolonijalnih imperija, a koji su sada u procesu oslobađanja od utjecaja kolonijalnih sila i postupno se pozicioniraju na geopolitičkoj karti svijeta. Geopolitički utjecaj država tzv. Trećeg svijeta dodatno će porasti osnivanjem Pokreta nesvrstanih koji je nastao na temeljima konferencije u Bandungu. Pojam Treći svijet odnosio se i na afričke države (Westad, 2009).

Raspalom Sovjetskog Saveza, Sjedinjene Američke Države ostaju jedina prava globalna sila. U tom razdoblju, devedesetih godina prošlog stoljeća, dolazi do afirmacije termina hipersila. Hipersila označava onu državu koja samostalno ostvaruje utjecaj u cijelom svijetu. Pojam hipersila označava veći stupanj utjecaja od globalne sile i velesile (Cvetičanin i Mandić, 2021). Samostalna dominacija Sjedinjenih Američkih Država svjetskom politikom i ekonomijom nije potrajala predugo. Svijet u 21. stoljeću postaje mjesto prelamanja više različitih centara moći. Takav je svijet sve više multipolarnan, bez jasnog vodstva jedne države.

Odnosi globalnih sila u multipolarnom svijetu kroje geopolitičku kartu suvremenog svijeta. Afrika je tu posebno značajna jer u njoj dolazi do prelamanja različitih suprotstavljenih interesa. Analiza perspektiva sukoba globalnih sila u Africi u suvremenom razdoblju za polazište mora imati analizu snage samih globalnih sila. Globalne sile nemaju neograničenu moć. Raspad

Sovjetskog Saveza kao nuklearne sile ili američka iskustva iz ratova u Koreji, Vijetnamu, Iraku i Afganistanu ilustriraju svu ograničenost moći globalnih sila.

2.1. Sjedinjene Američke Države

Vanjska politika Sjedinjenih Američkih Država temelji se na ključnim elementima prepoznatljive američke ideologije. Slobodno tržište, vjera u tehnologiju, smanjena uloga države i antikomunizam ključni su elementi na osnovu kojih su Sjedinjene Američke Države oblikovale svoj pristup prema ostatku svijeta i u razdoblju hladnog rata. Intervencionizam je bio mehanizam provođenja ideoloških zasada SAD-a. Američka vanjska politika oblikovana je i idejnim koncepcijama slobode, antikolektivismu i vjere u znanost. Slobodu treba pratiti ideja privatnog vlasništva. S druge strane, kolektivismu je u znatnoj opreci s idejom slobode jer negira potpuno i cjelovitu neovisnost pojedinca koja je preduvjet njegovoj slobodi (Westad, 2009). Pitanje odnosa prema kolektivismu vrlo dobro ocrtava ideološke razlike između SAD-a i SSSR-a. Napredak temeljen na tehnološkom razvoju i znanosti u skladu je s američkom ideološkom koncepcijom o Sjedinjenim Američkim Državama kao sili nastaloj na idejama prosvjetiteljstva.

Korijeni američkog utjecaja u ostatku svijeta sežu u vrlo rana razdoblja američke državnosti, još od razdoblja kada je Thomas Jefferson na obalama sjeverne Afrike poduzimao intervencije protiv gusara koji su ugrožavali američku trgovinu (Westad, 2009). Sjedinjene Američke Države rastućom ekonomskom i vojnom moći postupno su ostvarivale sve veći utjecaj u svjetskoj politici. Sjedinjene Američke Države su i u razdoblju prije hladnog rata izravno intervenirale u brojnim dijelovima svijeta. Američka politika postupno se izborila za trgovinske pristupe Kini i Japanu. Tako je širila svoj utjecaj na prostor istoka Azije. Latinska Amerika je oduvijek bila važna pozornica američke vanjske politike. Osvajanje Kube od Španjolske u ratu 1898. godine jedna je od upečatljivijih intervencija SAD-a prije 20. stoljeća. Filipini su, za razliku od Kube, bili izravno podređeni američkoj upravi nakon američko-španjolskog rata. SAD je zauzeo Filipine nakon španjolsko-američkog rata i izravno ih podredio svojoj upravi kao nesamoupravni teritorij, odnosno koloniju (Westad, 2009).

Kraj Drugog svjetskog rata i profiliranje SAD-a kao globalne sile omogućio je još veće širenje utjecaja SAD-a u onodobnom svijetu. U Europi su Sjedinjene Američke Države taj utjecaj širile putem ekonomske pomoći razrušenim i ekonomski devastiranim europskim državama. U tu svrhu donesen i Marshallov plan. Ekonomsku intervenciju pratilo je i osnivanje vojnog bloka.

U tu svrhu osnovan je i NATO pakt koji je imao za cilj očuvanje stabilnosti i sigurnosti, ali i otpor komunizmu i ideološkom bloku prevođenom SSSR-om.

Val dekolonizacije, koji se intenzivirao nakon Drugog svjetskog rata, otvorio je dodatne prostore širenju utjecaja SAD-a u države Trećeg svijeta. Kraha imperijalnih kolonijalnih sustava sve više smanjuje utjecaj Europe na Afriku, a otvara prostor disperziji američkih ideja o principima slobode i uređenja poslijeratnog svijeta. Ti principi i ideje dovest će SAD u sukob sa Sovjetskim Savezom i njegovim principima uređenja poslijeratnog svijeta. Dobar dio tih sukoba odvijat će se i na prostoru Afrike.

Kraj hladnog rata obilježio je značajan val demokratizacije svijeta. U tim okolnostima postupno je dolazilo i do smanjivanja američkog nadzora nad geopolitičkom situacijom u svijetu. Poseban izazov za Sjedinjene Američke Države u novom okruženju je borba s terorizmom. Na tom polju se SAD suočava s teškoćama koje su posebno vidljive u terorističkom napadu na SAD 2001. godine. SAD u srazu s globalnim terorizmom ima poteškoća u demonstraciji svoje globalne vojne snage (Kurečić, 2002). Napuštanje Afganistana 2021. godine i povratak talibanskog režima na vlast u toj državi dodatno ilustrira sve primjetnije teže profiliranje SAD-a kao vojno najdominantnije sile suvremenog razdoblja.

2.1.1 Vojna snaga

Sjedinjene Američke Države uvijek su se mogle osloniti na vojnu snagu koje su posjedovale i koja im je omogućavala status globalne sile i širenje utjecaja diljem svijeta. SAD je vojnu snagu demonstrirao u Prvom, a posebno u Drugom svjetskom ratu. Kraj Drugog svjetskog rata i bacanje atomskih bombi na Japan profilirao je Sjedinjene Američke Države u vojnu silu bez konkurenta u onovremenom svijetu. Takav status uživat će sve dok i druge države ne postignu status nuklearne sile, u prvom redu SSSR. Ulaganja u vojnu industriju uvijek su bila prioritet američke ekonomije. Ulaganjima u vojsku su osiguravali zadržavanje statusa vojne supersile na osnovu kojeg su ponajviše temeljili svoj vanjskopolitički utjecaj.

Tab. 1. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u Sjedinjenih Američkih Država od 1950. do 2022. godine

Godina	Ukupna vojna potrošnja (u milijardama dolara)	Udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u (%)
1950.	14,9	5,08
1960.	47,3	8,99
1970.	83,4	8,03
1980.	143,7	5,15
1990.	325,1	5,61
2000.	320,1	3,11
2010.	738,0	4,90
2020.	778,4	3,70
2022.	876,9	3,45

Izvor: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2023).

Ukupna vojna potrošnja SAD-a (tab. 1) potvrđuje važnost zadržavanja vojne snage za Sjedinjene Američke Države. Izdavanja za vojsku su se u razdoblju od 1950. godine do 2022. godine povećala za gotovo šezdeset puta. Danas su Sjedinjene Američke Države država koja ulaže najviše novca u vojni sektor (SIPRI, 2023). Posebno je uočljivo veliko povećanje uloženi sredstava u razdoblju od 2000-tih do danas.

U kontekstu očuvanja vojne sile, značajno je analizirati i koliki udio svog BDP-a pojedine države ulažu u očuvanje vojne snage. Rast američkih ulaganja u vojnu industriju prati i rast vrijednosti američkog BDP-a. Ovakva vojna potrošnja ipak svrstava Sjedinjene Američke Države u sam vrh država po vojnoj potrošnji u odnosu na BDP.

2.1.2. Ekonomska snaga

Ekonomska snaga drugi je važan faktor profiliranja Sjedinjenih Američkih Država kao globalne sile. Posljednjih godina SAD bilježi rast BDP-a i BDP-a per capita. (tab. 2).

Tab. 2. BDP i BDP p.c. Sjedinjenih Američkih Država od 1990. do 2020. godine

Godina	BDP (u milijardama dolara)	BDP p.c. (u dolarima)
1990.	5 963,125	24 847,98
2000.	10 250,950	36 312,78
2010.	15 048,980	48 586,29
2020.	21 060,450	63 577,34

Izvor: Međunarodni monetarni fond (MMF), 2023.

U zadnje vrijeme problem američke ekonomije sve više postaje aprecijacija, odnosno povećanje vrijednosti dolara. To postaje sve veći problem za američke izvoznike i američki trgovinski deficit. Prema procjenama Federal Reserve Systema (FED-a) povećanje vrijednosti dolara za 10 % moglo bi u prvoj godini dovesti do pada izvoza za gotovo 3 % (Druck i dr., 2018).

Jačanje dolara dovodi u pitanje i mogućnost naplate američkih pozajmica diljem svijeta. Brojne države već sada dosta teško vraćaju dugove, a ako bi došlo do rasta vrijednosti dolara vraćanje dugova bilo bi još teže (Druck i dr., 2018). Unatoč navedenim izazovima američka ekonomija još uvijek je jedna od vodećih ekonomija svijeta i jedan je od ključnih faktora za svrstavanja SAD-a u red globalnih sila.

2.1.3. Politički značaj

Članstvo u brojnim međunarodnim organizacijama daje SAD-u prvorazredan politički utjecaj u svijetu. Prije svega, Sjedinjene Američke Države jedna su od pet stalnih članica Vijeća sigurnosti UN-a. Kao jedna od stalnih članica, SAD u Vijeću sigurnosti ima pravo donošenja veta na pojedine odluke. Glavna funkcija Vijeća sigurnosti je očuvanje međunarodnog mira i sigurnosti (Lončar, 2011). Sjedinjene Američke Države članice su i Američko-kanadsko-meksičkog sporazuma o slobodnoj trgovini (USMCA).

Trgovinski utjecaj na Pacifiku ostvaruju članstvom u APEC-u (Azijsko-pacifičkoj ekonomskoj suradnji) koji okuplja 21 državu s pacifičkog prostora (Bilas i Franc, 2011).

Globalni značaj SAD-a potvrđen je i članstvom u G7, savjetodavnom forumu koji okuplja sedam najznačajnijih industrijskih država svijeta. Forum se bavi pitanjima gospodarstva, ekonomije, okolišne i međunarodne globalne politike (Kurečić, 2002).

Za globalnu politiku SAD-a važno je i članstvo ove države u NATO-u. Sjedinjene Američke Države su i država osnivačica Sjevernoatlantskog saveza (NATO-a). U okviru ovog saveza Sjedinjene Američke Države provode svoju geostratešku politiku. Danas kroz prizmu širenja NATO pakta na dijelove istoka Europe dolazi do sukoba s geostrateškim ciljevima Ruske Federacije.

2.2. Kina

Kina je na mnogim poljima jedna od najbrže rastućih država svijeta. Ekonomska je sila s najbržim rastom stopa BDP-a (MMF, 2023). Sve primjetniji je kineski i vojni i politički rast. Oblikovanje današnjeg političkog sustava krenulo je nakon Drugog svjetskog rata. Kraj Drugog svjetskog rata Kini nije donio mirno razbolje, ali ni prijelaz na liberalnu demokraciju. Kraj rata donio je nastavak sukoba komunista pod vodstvom Mao Zedonga i nacionalističke sile pod vodstvom Čang Kaj-šeka. Sukob je trajao sve do 1949. godine, a završio je pobjedom snaga Mao Zedonga. Nacionalističke snage povukle su se na Tajvan (Marshall, 2021).

Kina pod vodstvom Zedonga nije uživala onoliki utjecaj u svijetu koji uživa danas. Snažna centralizacija i zatvaranje Kine prema vanjskom svijetu obilježili su Maovu vladavinu. Kina nije bila previše snažna ni unutar komunističkog bloka s obzirom na to da je vrlo brzo došlo do zahlađenja odnosa sa Sovjetskim Savezom. Ekonomske reforme koje je poduzimao Mao Zedong nisu dale željeni rezultat, a država je bila sve siromašnija bez jasne vizije vanjske politike, ali i ekonomske snage za značajnije uključivanje u vanjsku politiku (Kurečić, 2002).

Sedamdesete godine 20. stoljeća donijele su početak promjena u kineskoj vanjskoj politici i ekonomiji. Smrću Mao Zedonga otvara se prostor novom kineskom ekonomskom i političkom kursu. Deng Xiaoping naslijedio je Zedonga na čelu Kine i pokrenuo vrlo korjenite reforme. U ekonomiju uvodi socijalizam s kineskim obilježjima. Takav sustav podrazumijevao je kontrolu komunističke partije unutar kapitalističkog gospodarstva kao i sve veću liberalizaciju gospodarstva, okrenutost prema tržištu, stranim ulaganjima i velikim infrastrukturnim projektima. Rezultati ekonomskih reformi bili su impresivni. Kineski BDP rastao je strelovito s mogućnošću udvostručenja svakih 10 godina (Kurečić, 2002).

Ekonomsku liberalizaciju nije pratila politička liberalizacija. Kina je ostala dominantno centralizirana država s velikom kontrolom komunističke partije. Gospodarski uspon povećao je značenje Kine u međunarodnim odnosima. Važan element jačanja međunarodnog utjecaja Kine je i otopljanje odnosa sa Sjedinjenim Američkim Državama. Posjet američkog predsjednika Nixona Kini 1972. godine bio je ključan pokazatelj otopljanja američko-kineskih odnosa. Otopljanje odnosa vidjelo se na konkretnim primjerima. Sjedinjene Američke Države i Kina izdali su Šangajski Comunique u kojem su iznijeli poglede dviju država na vanjsku politiku i opredijelile se za normalizaciju odnosa. SAD je počeo tretirati Tajvan dijelom Kine, a postupno je prekinuo i diplomatske odnose s vladom u Tajvanu koju su dotada podržavali. Kina je postala jedna od stalnih članica Vijeća sigurnosti i njen međunarodni značaj snažno je porastao (Calvocoressi, 2003).

Kina je država s najvećim brojem stanovnika na svijetu, s velikim brojem migranata diljem svijeta. To je također važno za njen međunarodni značaj. U današnjem multipolarnom svijetu značaj Kine je iznimno važan. Kina graniči s čak tri nuklearne sile pa je veoma važna i politika koju provodi prema susjedima. S Pakistanom ima relativno dobre odnose koji se temelje na animozitetu obiju država prema Indiji. S Indijom Kina ima nešto lošije odnose kao posljedicu teritorijalnih sporova, ali borbe za prevlast na azijskom kontinentu. Suvremeno razdoblje obilježava sve veće približavanje Kine Ruskoj Federaciji (Kurečić, 2002). Tijekom povijesti kinesko-ruski odnosi nisu uvijek bili ponajbolji. Posebno za vrijeme Sovjetskog Saveza. Raspad SSSR-a donio je poboljšanje kinesko-ruskih odnosa.

Kina se u svojoj vanjskoj politici sve više okreće i JI Aziji. Postupno postaje azijska sila ostvarujući vrlo dobre trgovinske odnose s većinom država na kontinentu. Dobri trgovinski odnosi ne prate uvijek i veće političko približavanje država JI Azije i Kine. Države JI Azije okupljene u organizaciju ASEAN sklonije su pratiti vanjsku politiku SAD-a (Kurečić, 2002).

Odnosi Kine i SAD-a u zadnje vrijeme prilično se pogoršavaju. Američki i kineski pogledi na geopolitičko uređenje svijeta razlikuju se. SAD nastoji održavati snažan imidž jedine prave svjetske velesile modernog svijeta. Kina pak sve više zagovara koncepciju multipolarnog svijeta bez prave i jasne dominacije jedne države. Oспорavanje moći SAD-a polazi joj za rukom u Aziji gdje se Kina sve više profilira kao azijsko-pacifička sila prvorazrednog značaja. Za očekivati je sukob američke i kineske koncepcije i u drugim dijelovima svijeta. U Africi također dolazi do takvog sukoba (Kurečić, 2002).

Današnja kineska vanjska politika temelji se i na ideji *Novog puta svile* koji označava ideju većeg povezivanja Euroazije i dijela Afrike s Kinom. Veće povezivanje ogledalo bi se u intenzivnijoj cirkulaciji roba i kineskih investicija što bi omogućavalo širenje kineskog utjecaja meke moći (eng. soft power). Ideja novog puta svile obuhvaća i afričke prostore što potvrđuje značaj ovog kontinenta za kinesku vanjsku politiku (Marić, 2017).

2.2.1. Vojna snaga

Kina svoj utjecaj u svijetu gradi i ulaganjem u vojsku. Potiče sve veću modernizaciju i rekonstrukciju armije. Gotovo 30 puta više novca u vojsku je uloženo 2022. godine u odnosu na 1990. godinu (tab. 3). Unatoč tome, Kina još uvijek ulaže znatno manje novca u vojsku od Sjedinjenih Američkih Država (SIPRI, 2023). Iako danas Kina ulaže znatno veća financijska sredstva u vojsku u odnosu na 1990. godinu, danas ta sredstva ipak čine manji udio kineskog BDP-a. Kina je 1990. godine za vojsku izdvajala 2,45 % svog BDP-a, a 2022. godine 1,6 % ukupne vrijednosti BDP-a (tab. 3).

Tab. 3. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u Kine od 1990. do 2022. godine

Godina	Ukupna vojna potrošnja (u milijardama dolara)	Udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u (%)
1990.	9,9	2,45
2000.	22,2	1,84
2010.	105,5	1,73
2020.	257,9	1,76
2022.	291,9	1,60

Izvor: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2023).

Kina je i jedna od nuklearnih sila što joj daje prvorazredno vojno značenje. Snaga kineske vojske posebno se ogleda i u sve jačoj mornarici. Kina danas ima jednu od najjačih mornarica na svijetu. Modernizacija naoružanja, razvoj mornarice i zračnih snaga stavlja Kinu u red najvećih vojnih sila današnjeg svijeta (Nekić, 2011).

2.2.2. Ekonomska snaga

Globalna ekonomska važnost Kine proizlazi iz njene prvorazredne uloge u svjetskoj robnoj razmjeni. Prema podacima WTO-a Kina je 2021.godine bila najveći svjetski izvoznik (WTO, 2023).

Tab. 4. BDP i BDP p.c. Kine od 1990. do 2020. godine

Godina	BDP (u milijardama dolara)	BDP p.c. (u dolarima)
1990.	1 108,201	969,275
2000.	3 657,469	2 885,737
2010.	12 282,960	9 160,167
2020.	24 196,270	17 143,720

Izvor: Međunarodni monetarni fond (MMF), 2023.

Od 2000. do 2020. kineski BDP doživio je strelovit uzlet. U tom dvadesetogodišnjem razdoblju povećao se osam puta (tab. 4). Prema vrijednostima BDP-a kinesko gospodarstvo jedno je od najbrže rastućih gospodarstva svijeta. Kineski uvoz je orijentiran na države regije. Kina tako najviše uvozi iz Republike Koreje, Japana i Tajvana (WTO, 2023). Globalno gospodarsko značenje Kina nastoji povećati realizacijom projekta *Jedan pojas, jedan put*.

2.2.3. Politički značaj

Kina je stalna članica Vijeća sigurnosti UN-a. Iz toga proizlazi njeno prvorazredno geopolitičko značenje. Utjecaj u pacifičkoj regiji potvrđuje i članstvom u Azijsko-pacifičkoj ekonomskoj suradnji (APEC-u). Članica je i svjetske trgovinske organizacije, Međunarodnih organizacija rada i brojnih UN-ovih organizacija. Kina je članica i skupine dvadeset gospodarski najvažnijih država svijeta (G-20). Ovaj forum okuplja ministre financija i guvernere središnjih banaka država članica s ciljem pregovora o održavanju globalne ekonomske stabilnosti (Kurečić, 2002). Svoj politički utjecaj Kina ostvaruje i znatnim infrastrukturnim projektima u državama Trećeg svijeta. Brojni takvi projekti realiziraju se i na afričkom tlu.

2.3. Ruska Federacija

Današnja Ruska Federacija nastala je na području jednog od velikih imperija propalih u vihoru Prvog svjetskog rata. Europa je u tom razdoblju prolazila kroz brojne promjene. Međutim,

stupanj promjena na prostoru današnje Ruske Federacije bio je još veći i izraženiji. Propalo carstvo zamijenio je komunizam. Ubrzo je stvoren Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika čije će postojanje obilježiti globalnu politiku i povijest 20. stoljeća. Po svom osnutku, Sovjetski Savez provodio je izolacionističku politiku prema ostatku svijeta usmjeravajući ekonomiju na autarkičnost što je rezultiralo i smanjenjem trgovinske razmjene SSSR-a s drugim državama svijeta. Ovakav sustav donio je brojne poteškoće u razvoju sovjetske ekonomije, ali je i smanjio utjecaj velike globalne ekonomske krize koja je Europu pogodila početkom tridesetih godina prošlog stoljeća.

Vanjska politika Sovjetskog Saveza doživjela je promjene u drugoj polovici 20. stoljeća smrću Staljina. Svijet je u tom hladnoratovskom razdoblju bio podijeljen između dvaju dominantnih političko-ekonomskih blokova predvođenih dvjema supersilama – SAD-om i SSSR-om. Sovjetski Savez u tom razdoblju bio je jedini pravi suparnik globalnom utjecaju SAD-a. Svoj globalni utjecaj temeljio je na statusu nuklearne sile, vojnoj i političkoj snazi.

Raspad Sovjetskog Saveza pokazao je da i globalne sile imaju svojih slabosti i ograničenja. Ruska Federacija je iz doba Sovjetskog Saveza izašla prilično gospodarski osiromašena i sa značajnim ekološkim i socijalnim problemima. Demokratizacija i ekonomske reforme nisu riješile postojeće probleme siromaštva, nezaposlenosti i generalno kaotične situacije nakon raspada SSSR-a.

U toj ranoj fazi na vanjsko-političkom planu Ruska Federacija je održavala dobre odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama kojima je odgovaralo slabljenje globalnog utjecaja nekadašnje sile konkurenta koja se u ovom razdoblju više morala baviti unutarnjim problemima nego utjecajem na druge dijelove svijeta. To je, između ostalog, otvorilo prostora globalnoj dominaciji Sjedinjenih Američkih Država. Nije trebalo dugo čekati na ponovno zaoštavanje rusko-američkih odnosa. Pitanja Čečenije, ostvarivanja utjecaja na području bivše Jugoslavije i širenja NATO-a ponovno su dovela do zaoštavanja rusko-američkih odnosa (Kurečić, 2002).

Ponovni rast geopolitičke i ekonomske moći Ruska Federacija je ostvarila zahvaljujući energentima koji su njen glavni izvozni proizvod. Tržište nafte posebno je važno za Rusku Federaciju. Globalni porast cijena nafte donosi Ruskoj Federaciji vrlo značajan profit, ali i geopolitički utjecaj. Ruska Federacija utječe na svoju širu regiju izvozom nafte i plina. Rusku vanjsku politiku prilično opterećuje odnos sa susjednim državama. Glavnina tih država nastala je raspadom Sovjetskog Saveza. One svoje vanjsku politiku prema Ruskoj Federaciji dominantno determiniraju kao više prorusku, više prozapadnu ili neutralnu (Marshall, 2018).

Neutralnu poziciju prema Ruskoj Federaciji uglavnom ostvaruju one države koje imaju svoje vlastiti energetske izvore koje ih čine manje ovisnima o ruskoj energiji. To su u prvom redu Uzbekistan, Azerbajdžan i Turkmenistan (Marshall, 2018).

S druge strane, Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Bjelorusija i Armenija ostvaruju bliže odnose s Ruskom Federacijom. Ove države ostvaruju vrlo dobre gospodarske veze s Ruskom Federacijom. Zajedno s Ruskom Federacijom članice su Organizacije Ugovora o zajedničkoj sigurnosti, ali i Euroazijskog gospodarskog saveza. U Euroazijskom gospodarskom savezu nema Tadžikistana (Marshall, 2018).

Prozapadni blok država čine one države čija je današnja vanjska politika snažno usmjerena prema NATO-u i europskim integracijama. To su Estonija, Latvija, Litva, Ukrajina, Moldavija i Gruzija. Geografska blizina Ruske Federacije predstavlja Ukrajini, Moldaviji i Gruziji velik sigurnosni problem u priključivanju europskim integracijama, ali ponajprije i NATO paktu (Marshall, 2018). Dosege te sigurnosne ugroze jasno ilustrira ratni sukob Ruske Federacije i Ukrajine koji je kulminacija političkih problema u Ukrajini proteklih godina.

Situacija u Ukrajini snažno se reflektirala na globalni položaj Ruske Federacije. Ruska Federacija u Ukrajini vodi rat koji ju je potpuno distancirao u odnosima sa SAD-om i Europskom unijom. Ruska vanjska politika sve se više približava Kini. Ruska Federacija u Kini vidi potencijalnog partnera u zajedničkom vanjsko-političkom djelovanju prema ostatku svijeta, u prvom redu prema Sjedinjenim Američkim Državama. U globalnom geopolitičkom srazu sa Sjedinjenim Američkim Državama, važan će biti i doseg ostvarenog utjecaja u državama Trećeg svijeta, posebno u Africi.

2.3.1. Vojna snaga

Ruska vojna snaga temelj je njenog geopolitičkog utjecaja. Ruska Federacija izdvaja značajna sredstva za održavanje svoje vojske. Od 2000. do 2020. godine uložena sredstva u vojsku povećana su oko deset puta (tab. 5). Udio BDP-a koji Ruska Federacija ulaže u vojsku također je prilično visok. U 2022. godini 4,06 % ukupnog BDP-a Ruska Federacija trošila je za vojsku (tab. 5). Najveći udio svog BDP-a za vojsku Ruska Federacija izdvojila je 2016. godine, 5,43 % BDP-a (SPRI, 2023). Lošiji odnosi sa susjedima, prije svega pogoršanje situacije u Ukrajini, pratili su i veća ulaganja u vojsku.

Tab. 5. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u Ruske Federacije od 2000. do 2020. godine

Godina	Ukupna vojna potrošnja (u milijardama dolara)	Udio vojne potrošnje u BDP-u (%)
2000.	9,2	3,31
2010.	58,7	3,59
2020.	61,7	4,17
2022.	86,4	4,06

Izvor: : Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2023).

Ruska vojska je nakon raspada Sovjetskog Saveza ušla u razdoblje modernizacije tijekom koje je moderniziran veći dio vojske. Ruska vojska ima najveći broj tenkova na svijetu, ali je dosta upitno njihovo tehnološko stanje i moderniziranost (Kurečić, 2002). Ruska Federacija je i nuklearna sila što joj daje izniman značaj i vojnu snagu.

2.3.2. Ekonomska snaga

Izvoz nafte i plina ključan je za ekonomski razvoj Ruske Federacije (Kurečić, 2002). Međunarodna trgovina otežana je nakon uvođenja brojnih ekonomskih sankcija Ruskoj Federaciji zbog rata u Ukrajini. Posljedice sankcija vidljive su u padu stopa BDP-a i izvoza (WTO, 2023).

Tab. 6. BDP i BDP p.c. Ruske Federacije od 2000. do 2020. godine

Godina	BDP (u milijardama dolara)	BDP p.c. (u dolarima)
2000.	1 537,897	10 511,65
2010.	3 039,017	21 271,95
2020.	4 124,581	28 217,51

Izvor: Međunarodni monetarni fond (MMF), 2023.

Ruske Federacija je od 2000. godine do 2020. zabilježila porast BDP-a i BDP-a p.c. Nešto veća stopa porasta bila je od 2000. do 2010. godine (tab. 6). U tim godinama vidjeli su se efekti konsolidacije ruskog gospodarstva nakon razdoblja ekonomske tranzicije poslije raspada Sovjetskog Saveza. Važan udio u ruskom BDP-u ima trgovina energentima (WTO, 2023).

2.3.3. Politički značaj

Ruska Federacija je stalna članica Vijeća sigurnosti UN-a. Na tome se temelji njen dugogodišnji politički značaj u svijetu. Sve veći globalni utjecaj Ruska Federacija ostvaruje putem organizacije BRICS. BRICS je organizacija koja okuplja propulzivna gospodarstva Brazila, Ruske Federacije, Indije, Kine i Južne Afrike (Macfarlane, 2006). Ruska Federacija se na međunarodnom planu sve više okreće ovim državama, posebno nakon izbijanja rata u Ukrajini. Vojno-političku dominaciju svojom širom regijom ostvaruje putem članstva u Organizaciji Ugovora o zajedničkoj sigurnosti. Ova organizacija okuplja pojedine bivše članice Sovjetskog Saveza koje koordiniraju svoju sigurnosnu politiku. Ekonomsko-politički utjecaj u široj regiji ostvaruje i preko članstva u Euroazijskom gospodarskom savezu (Marshall, 2018).

2.4. Europske sile

U analizi odnosa globalnih sila na području Afrike važno je posvetiti pozornost i europskim državama koje su imale status velikih kolonijalnih sila u Africi. Demografske, ekonomske, okolišne i političke promjene koje se danas odigravaju u Africi utječu na Europu. Veliki priljev migranata jedan je od problema s kojim se Europa suočava proteklih godina. Ni države unutar Europske unije nemaju jedinstven stav po pitanju snažnog priljeva migranata. Afrika je jedno od izraženijih ishodišta tih migracija.

U 2021. godini države Europske unije bilježile su preko dva milijuna imigranata. Najveći udio imigranata imale su Njemačka, Španjolska, Italija, Francuska, Švedska i Danska (Marshall, 2022). Velike migracije prema Europi dovode do propitivanja temeljnih europskih vrijednosti. Ideja o individualnim slobodama jedna je o temeljnih ideja na kojima počivaju te vrijednosti. Migracije u Europu dovode ljude različitog kulturnog, ali i religijskog podrijetla. Sve češće su debate o tome ugrožava li ovakav masovni priljev migranata temelje domicilne europske kulture. Europsko društvo tako se sve češće suočava s brojnim novim pitanjima koja sa sobom donose migracije. Primjerice, u Francuskoj je aktualno bilo pitanje legaliteta nošenja burke s obzirom da Francuska i sama promiče koncept izuzimanja religije iz javnog života (Marshall, 2022).

Za Europu će u budućnosti najveći izazov predstavljati mogućnost zadržavanja svojih liberalnih vrijednosti uz integraciju imigrantskih skupina koje su kulturno, vjerski, jezično, ali i rasno

različite od domicilnog europskog stanovništva. Uspjeh Europe u tome ovisiti će o njenoj mogućnosti prilagodbe na globaliziran svijet.

Europska je unija dugo vremena bila neosporno središte moći europskog kontinenta. Tu moć temeljila je na snažnom gospodarskom globalnom utjecaju. Posljednjih godina sve je više nesuglasica unutar EU-a. Sve više je proturječnih stavova pojedinih članica o aktualnim političkim problemima (migrantskim krizama, sankcijama Ruskoj Federaciji itd.). Izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz EU svakako je smanjio njenu globalnu moć. Nosio globalne moći unutar EU-a ostaju države osnivači EU-a, vodeće industrijske sile Njemačka, Italija i Francuska.

Pad globalnog utjecaja europskih država veći zamah uzeo je još nakon Prvog svjetskog rata. Europa osiromašena ratom i velikim dugovima sve više je ustupala mjesto SAD-u na čelu globalnog liderstva. Drugi svjetski rat ponovno je ekonomski opustošio Europu. Ideološka, ekonomska, politička i vojna podijeljenost Europe u razdoblju hladnog rata dodatno je učvrstila njeno sekundarno globalno značenje u odnosu na svjetske velesile prvog reda.

U suvremenom razdoblju Europa svoju moć temelji na politički i gospodarski globalno značajnim državama – Ujedinjenom Kraljevstvu, Njemačkoj, Francuskoj i Italiji.

Ujedinjeno Kraljevstvo svoj geopolitički značaj temelji i na kolonijalnoj prošlosti. Još uvijek ostvaruje utjecaj na države koje su stoljećima bile pod britanskom kolonijalnom upravom. Napuštanje Europske unije važan je događaj za britansku vanjsku politiku. Uzroci Brexita su duboki i raznoliki. Ujedinjeno Kraljevstvo zapravo nikada u potpunosti nije pristajalo na unitarnu europsku politiku. Zajednički europski politički identitet nije bio previše blizak Ujedinjenom Kraljevstvu. Korijeni toga su vrlo dalekosežni, Ujedinjeno Kraljevstvo je zapravo oduvijek imalo specifične uvjete historijsko-geografskog razvoja koji su ih razlikovali od ostatka kontinenta. Tako Ujedinjeno Kraljevstvo nikada nije bilo za uvođenje eura ili formiranje zajedničke europske vojske. Unatoč tome, ključni razlozi Brexita leže u ekonomiji. Europska unija temelji se na korisnosti transnacionalne ekonomije. Države koje sudjeluju u takvom tipu ekonomije daju zauzvrat i dio svog suvereniteta. To je nešto na što je Ujedinjeno Kraljevstvo dosta teško pristajalo. Napuštanje EU-a geopolitički je okrenulo Britaniju prema intenzivnijoj suradnji sa SAD-om (Marshall, 2022).

Njemačka i Francuska svoj globalni utjecaj ostvaruju zahvaljujući vrlo razvijenoj ekonomiji. Francuska je bivša kolonijalna sila Afrike. Francuska prisutnost u Africi zadržala se dosta dugo,

a i današnju vanjsku politiku Francuske obilježava fokus na događaje u afričkim državama koje su bile pod njenom kolonijalnom upravom.

Globalni doseg Italije znatno je manji od Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske i Njemačke. Italija je važna država za funkcioniranje Europske unije. Značajna je sila Sredozemlja, a politički stav Italije prema migracijama posebno je značajan s obzirom na to da Italija uvelike izložena migracijskim valovima koji dolaze iz Afrike.

2.4.1. Vojna snaga

Vojna važnost europskih država ne nadilazi njihovu gospodarsku snagu. Ujedinjeno Kraljevstvo ulaže najviše novca u vojsku. Povećanje ulaganja osobito je primjetno od 2000. do 2022. godine (tab. 8). Ujedinjeno Kraljevstvo prema ulaganjima prate Francuska i Njemačka. Italija ipak ulaže osjetno manja sredstava u vojsku (SPRI, 2023). Prema udjelu BDP-a koji države ulažu u vojsku također prednjači Ujedinjeno Kraljevstvo koje je 2022. godine u vojsku uložilo 2,23 % ukupnog BDP-a (tab. 8). Tijekom hladnog rata Ujedinjeno Kraljevstvo izdvajalo je i znatno veće udjele BDP-a. Tako je 1950. godine udio BDP-a koji se uloženi u vojsku iznosio čak 7,21 % (SPRI, 2023). Francuska ulaže dosta visok udio BDP-a u vojni sektor. U 2022. godini 1,94 % francuskog BDP-a išlo je za potrebe vojske. Tijekom prošlosti taj udio bio je i znatno veći, primjerice Francuska je 1960. godine trošila 5,43 % BDP-a na potrebe vojske (tab. 7).

Tab. 7. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u Francuske od 1950. do 2022. godine

Godina	Ukupna vojna potrošnja (u milijardama dolara)	Udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u (%)
1950.	1,3	4,65
1960.	3,3	5,43
1970.	4,9	3,46
1980.	22,2	3,16
1990.	35,8	2,81
2000.	28,4	2,09
2010.	52,0	1,97
2020.	52,7	2,00

2022.	53,7	1,94
-------	------	------

Izvor: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2023).

Tab. 8. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u Ujedinjenog Kraljevstva od 1950. do 2022. godine

Godina	Ukupna vojna potrošnja (u milijardama dolara)	Udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u (%)
1950.	2,6	7,21
1960.	5,1	7,09
1970.	6,8	5,20
1980.	28,4	5,02
1990.	43,5	3,98
2000.	39,3	2,37
2010.	63,9	2,57
2020.	58,3	2,16
2022.	68,5	2,23

Izvor: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2023).

Unatoč pojedinim inicijativama koje su za cilj imale formiranje zajedničkih vojnih snaga Europske unije do većih pomaka na tom polju ipak nije došlo. Europska unija danas još uvijek nema vlastitu vojsku. Projekti Eurocorpsa i pokušaja stvaranja Europske sigurnosne i obrambene politike nisu imali podršku svih članica Unije i nisu se razvijali očekivanom brzinom (Kurečić, 2002). Razvijanje europskog sigurnosnog i obrambenog identiteta odvija se unutar NATO-a. Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo su i nuklearne sile što dodatno pojačava njihov vojni značaj.

2.4.2. Ekonomska snaga

Ekonomija je temelj globalnog utjecaja Europske unije. Njemačka, Francuska i Italija, uz Ujedinjeno Kraljevstvo, glavni su nositelji tog ekonomskog razvoja.

Tab. 9. BDP i BDP p.c. Francuske od 1990. do 2020. godine

Godina	BDP (u milijardama dolara)	BDP p.c. (u dolarima)
1990.	1 113,454	19 680,33
2000.	1 683,010	28 594,31
2010.	2 344,814	37 358,48
2020.	3 024,017	46 331,49

Izvor: Međunarodni monetarni fond (MMF), 2023.

Francuska je od 1990. do 2020. godine zabilježila osjetan rast BDP-a i BDP-a p.c. Nešto veće stope rasta BDP-a zabilježene su od 2010. do 2020. godine (tab. 9).

Tab. 10. BDP i BDP p.c. Ujedinjenog Kraljevstva u razdoblju od 1990. do 2020. godine

Godina	BDP (u milijardama dolara)	BDP p.c. (u dolarima)
1990.	1 048,965	18 326,37
2000.	1 608,059	27 308,01
2010.	2 284,697	36 403,71
2020.	2 967,578	44 238,73

Izvor: Međunarodni monetarni fond (MMF), 2023.

Trendovi kretanja BDP-a i BDP-a p.c. Ujedinjenog Kraljevstva u 21. stoljeću slični su trendovima kretanja BDP-a i BDP-a p.c. Francuske. Zabilježen je osjetan porast BDP-a i BDP-a p.c. u odnosu na 1990. godinu (tab. 10).

Gospodarska snaga Ujedinjenog Kraljevstva, Njemačke, Francuske i Italije djeluje kao snažan *pull* faktor brojim migrantima od kojih dobar dio dolazi s područja Afrike. Izvoz je jedna od ključnih okosnica ekonomskog razvoja ovih država. Tako stvaraju svoj globalni utjecaj.

2.4.3. Politički značaj

Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo stalne su članice Vijeća sigurnosti UN-a. Ovakav položaj daje im prvorazredni politički utjecaj na druge dijelove svijeta. Uz Njemačku i Italiju, Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo jedine su europske države koje su članice skupine G7. To dodatno potvrđuje njihov globalni značaj. Ujedinjeno Kraljevstvo svoj politički i gospodarski značaj ostvaruje i preko Commonwealtha u kojem se okupljaju države koje su u najvećem dijelu bile pod britanskom kolonijalnom upravom. Ova organizacija promiče političku i ekonomsku

suradnju među državama članicama. Za Ujedinjeno Kraljevstvo važno je i članstvo u organizaciji Pet očiju unutar koje surađuje na izmjeni obavještajnih podataka sa SAD-om, Kanadom, Australijom i Novim Zelandom. Vanjska politika Ujedinjenog Kraljevstva fokusira se i na trgovinsko proširenje ovog partnerstva, posebno nakon napuštanja Europske unije (Marshall, 2022).

Njemačka, Francuska i Italija članice su današnje Europske unije i tri od šest država koje su pokrenule proces integriranja europskih država. Danas su ključne države za opstanak EU. Ove države su i članice organizacije G-20. Francuska je pokušala uspostaviti organizaciju koja će ju povezivati s bivšim kolonijama. U tu svrhu je osnovana Francuska zajednica kojoj su pripadale afričke države koje su u prošlosti bile pod francuskom upravom (Watson, 1963). Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Italija i Njemačka članice su NATO-a.

3. AFRIKA U HLADNOM RATU

Završetak Drugog svjetskog rata izmijenio je političku kartu svijeta. Dekolonizacijski procesi koji su uzeli maha pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća donijeli su oslobođenje velikih područja od strane vlasti. Stvorene su brojne neovisne države. U Africi su ti procesi imali najveći intenzitet. Na samom kraju Drugog svjetskog rata u Africi su postajale svega tri neovisne države: Etiopija, Liberija i Republika Južna Afrika (Westad, 2009). Dekolonizacijom u vrlo kratkom razdoblju nastaju brojne nove neovisne države u svim afričkim regijama. Europske sile čije su se kolonijalne imperije stoljećima protezale i na Afriku, sada ostaju bez uloge neprikosnovenih moćnika na afričkom kontinentu. Dekolonizacijom se u Africi otvorio prostor za novom preraspodjelom moći. Taj prostor nastojat će upotpuniti nove globalne sile. U razdoblju hladnog rata Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez dominiraju svjetskom geopolitikom. U tom bipolarnom geopolitičkom sustavu dolazilo je do različitih sukoba između dvaju centara moći. Dio tih sukoba odigravao se i u Africi. Vanjsko-politički interesi Sjedinjenih Američkih Država, Sovjetskog Saveza, ali i bivših europskih kolonijalnih sila doveli su do različitih oblika sukoba globalnih sila u hladnoratovskoj Africi. Neki od tih sukoba bili su oružane prirode. Ovakav odnos globalnih sila u Africi uvelike je utjecao na demografski, socijalni i ekonomski razvoj novoformiranih afričkih država. Današnja demografska, ekonomska i socijalna situacija Afrike ovisi i o tom razdoblju u kojem su afričke države tek stečenu samostalnost trebale razvijati i braniti u svijetu sukobljenom i podijeljenom između SAD-a, SSSR-a i njihovih saveznika.

3.1. Političko-geografska slika hladnoratovske Afrike

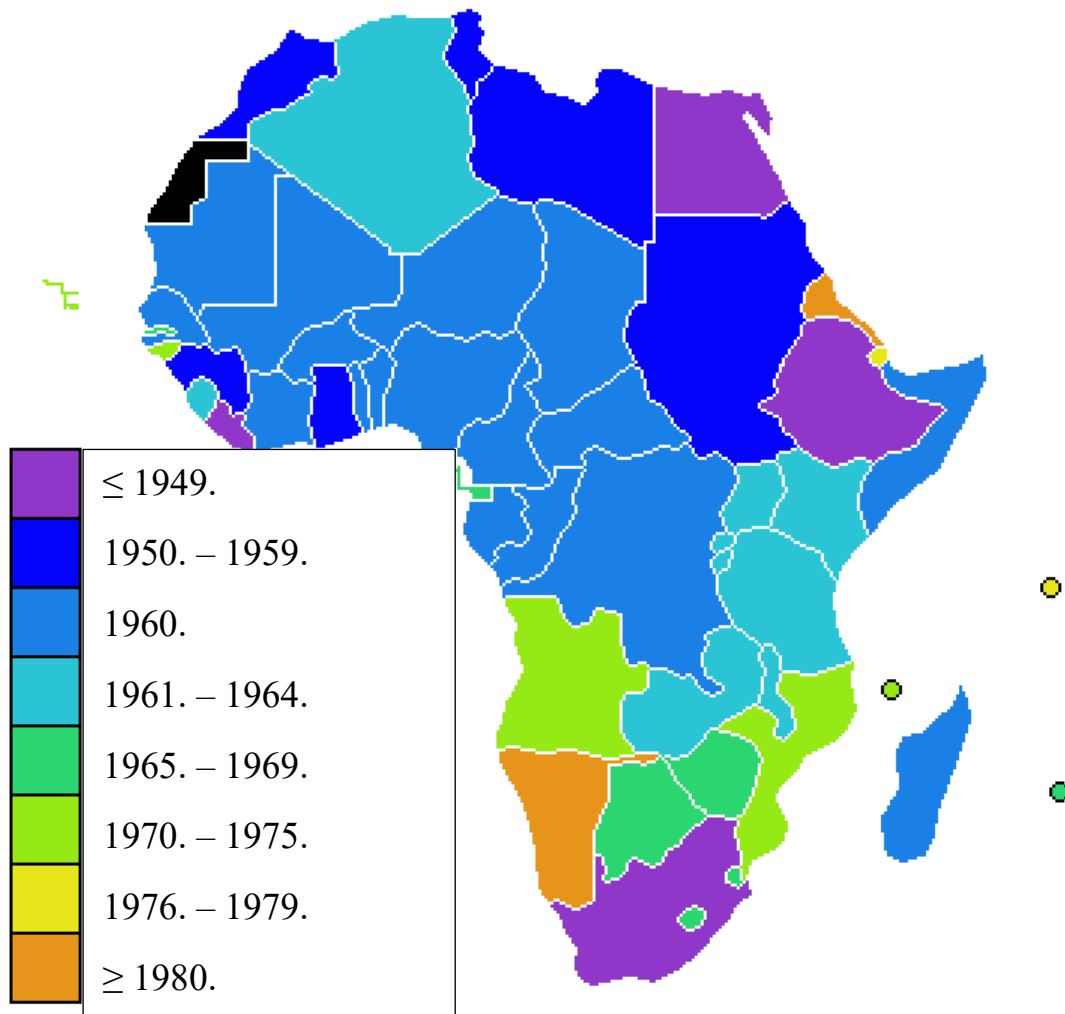
Afrika je gotovo kroz cijelu svoju povijest uvijek bila poprište sukoba kolonijalnih sila. Pritom te kolonijalne sile uglavnom nisu uvažavale prostorno-geografska i društveno-geografska obilježja afričkog prostora. Tako je političko-geografska podijeljenost Afrike u kolonijalnom razdoblju odražavala interese europskih kolonijalnih sila prisutnih na afričkom prostoru. Završetkom Drugog svjetskog rata 1945. godine, gotovo cijela Afrika je još uvijek bila pod upravom najvećih kolonijalnih sila: Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske, Portugala i Belgije. U pedesetim godinama 20. stoljeća počeo je značajan val dekolonizacije koji iz temelja mijenja političko-geografsku sliku Afrike.

Regija Južna Afrika bila je prostor dominantne kolonijalne prisutnosti Ujedinjenog Kraljevstva. Ujedinjeno Kraljevstvo je imalo značajne kolonije i protektorate na prostorima današnjih država Zimbabvea, Zambije, Bocvane i Republike Južne Afrike. Kolonijalni utjecaj Ujedinjenog Kraljevstva osjetio se i na istoku Afrike (Kenija, Uganda) i na sjeveru (Egipat). Prisutnost u Zapadnoj Africi Ujedinjeno Kraljevstvo ostvarivalo je preko kolonija u današnjim državama Nigeriji, Gani, Sijera Leoneu i Gambiji (Rodney, 1972). Današnja Gana prostor je začetaka prvih znakova narušavanja britanskog kolonijalnog carstva u Africi. Britanska kolonija Zlatna obala 1957. godine postala je neovisna država Gana. Nakon Drugog svjetskog rata u današnjoj Gani jačao je pokret za neovisnošću pod vodstvom Nkrumaha koji je u konačnici i izborio neovisnost svoje države. Tako je Gana postala prva afrička država koja je ostvarila neovisnost od kolonijalne uprave, a da nije imala većinski bijelo stanovništvo (Westad, 2009).

Francuska kolonijalna prisutnost najviše se osjetila u regiji Zapadna Afrika. Neovisnost Gane bila je jasan znak rastućih nacionalnih pokreta koji su bujali diljem Afrike. Francuska je na rastući val nacionalnih pokreta odgovorila inicijativom za jačim povezivanjem svojih kolonija i Francuske. Gvineja je bila protiv toga i postala je neovisna još 1958. godine. Većina ostalih država Francuske Zapadne Afrike svoju neovisnost izborile su 1960. godine (Westad, 2009).

Dekolonizacijski procesi na istoku i jugu Afrike odvijali su se nešto sporije. Jedan od glavnih razloga bio je dosta velik broj europskih doseljenika koji su živjeli u tim kolonijama. Nekadašnje portugalske kolonije Angola, Mozambik i Gvineja Bisau tek su sedamdesetih

godina prošlog stoljeća ostvarile svoju neovisnost (Westad, 2009). Neovisnost nekadašnjih portugalskih kolonija omogućena je tek nakon dugih ratova za neovisnost, ali i smrti portugalskog diktatora Salazara. Belgija je upravljala područjem Konga koji je belgijski kralj Leopold II privatizirao, pretvorivši ga u vlastiti posjed.

Sl. 1. Afričke države prema godini stjecanja neovisnosti

Izvor: https://www.gifex.com/fullsize-en/20011150/Independence_of_African_countries.html (pristup: 18. 7. 2023.)

Kao što je vidljivo na sl. 1. dekolonizacija je temeljno izmijenila izgled političke karte Afrike. Unatoč tome, hladnoratovska politička karta Afrike još uvijek je jasno oslikavala posljedice duge kolonijalne prošlosti. Granice država koje su tijekom dekolonizacije izborile neovisnost pratile su kolonijalne crte razgraničenja. Takve granice gotovo u potpunosti su politički dogovorene bez uvažavanja geografskih čimbenika. Tako je formiranjem neovisnih država

došlo do povlačenja granice između istih etničkih skupina, ali i grupiranja više različitih etničkih, religijskih i jezičnih skupina unutar granica iste države. To i danas otežava uspostavu političke stabilnosti afričkih država.

3.2. Demogeografska slika hladnoratovske Afrike

Stanovništvo je jedan od ključnih subjekata prostornih odnosa. Demogeografski pokazatelji poput gustoće naseljenosti, prirodnog i prostornog kretanja i sastava stanovništva ukazuju na složenost svih prirodno-društvenih procesa koji međusobno koegzistiraju na nekom prostoru. Eksponencijalni porast broja stanovnika jedno je od ključnih obilježja kretanja svjetskog stanovništva tijekom 20. stoljeća. Uz eksponencijalni porast, primjetne su i regionalna i kontinentalna diferenciranost (Nejašmić, 2005). Regionalna i kontinentalna diferenciranost ukazuju na to da u ukupnom porastu svjetskog stanovništva tijekom 20. stoljeća nisu ravnomjerno sudjelovali svi kontinenti.

Tab. 11. Porast stanovništva svijeta i pojedinih kontinenata/makroregija od 1900. do 1950. i od 1950. do 2000. godine

Kontinent/makroregija	Porast broja stanovnika (u %)	
	1900. – 1950.	1950. – 2000.
Afrika	46,5	289,5
Angloamerika	104,9	76,5
Latinska Amerika	152,3	231,1
Azija	50,3	161,3
Europa	33,8	29,1
Australija i Oceanija	116,7	123,1
bivši SSSR	38,5	66,7
Svijet	53,0	144,0

Izvor: preuzeto iz Nejašmić, 2005.

U prvoj polovici 20. stoljeća najveći porast broja stanovnika bilježila je Latinska Amerika. Porast broja stanovnika Afrike u tom razdoblju bio je manji od prosjeka porasta svjetskog stanovništva. U drugoj polovici 20. stoljeća (razdoblju hladnog rata) došlo je do zamjetnijeg porasta svjetskog stanovništva. Gotovo svi kontinenti/makroregije zabilježili su veći porast stanovnika nego u prvoj polovici stoljeća. Afrika je zabilježila višestruko veći porast stanovnika postavši kontinent s najvećim porastom stanovnika (Nejašmić, 2005). Afrika je od 1980. do

1990. godine generirala i najveću prosječnu godišnju stopu porasta broja stanovnika. Vrlo visoka prosječna godišnja stopa porasta broja stanovnika zadržala se i u razdoblju od 1990. do 2000. godine. Održavanje ovako visoke prosječne godišnje stope porasta broja stanovnika udvostručilo bi afričko stanovništvo za svega 24 godine (Nejašmić, 2005). Povećanje broja stanovnika Afrike od 1950. do 2000. godine izravna je posljedica i povećanja stopa fertiliteta u tom razdoblju.

Tab. 12. Ukupna stopa fertiliteta Afrike od 1950. do 1990. godine.

Godina	Ukupna stopa fertiliteta (TFR)
1950.	6,54
1960.	6,65
1970.	6,70
1980.	6,58
1990.	6,00

Izvor: World Population Prospects, UN, 2022.

Prema prikazanim podacima (tab. 12) vidljivo je da je u Africi zabilježeno povećanje ukupne stope fertiliteta (TFR) od 1950. do 1970. godine, uslijedilo je smanjenje TFR od 1970. godine da bi krajem 20. stoljeća stope bile niže nego 1950. godine. Krajem 20. stoljeća ukupne stope fertiliteta bile su niže nego 1950. godine. Treba naglasiti da se stope fertiliteta razlikuju u pojedinim regijama Afrike. Ovako visoke stope fertiliteta ukazuju na to da je Afrika u drugoj polovici 20. stoljeća ušla u razdoblje demografske tranzicije. To objašnjava i eksponencijalan porast broja stanovnika u tom razdoblju.

Drugu polovicu 20. stoljeća u Africi su, osim raširenog vala dekolonizacije i porasta broja stanovnika, obilježili i sukobi globalnih sila koje su nastojale zamijeniti bivše europske kolonijalne sile i njihovu ulogu moći u Africi. Afrika tako još jednom u svojoj povijesti postaje poprište sukoba velikih svjetskih sila. U Africi su se tijekom hladnog rata odvijale neke od najvećih kriza u odnosima dviju najvažnijih globalnih sila onog vremena – SAD-a i SSSR-a.

3.3. Sueska kriza

Više je različitih pristupa regionalizaciji Afrike. Afričke regije su regije u stvaranju. Po tome je regionalizacija Afrike specifična u odnosu na druge kontinente. Afričke regije su u osnovi slabije povezane sa specifičnim prirodnogeografskim i društvenogeografskim obilježjima

(Cole, 2008). Posebni historijskogeografski uvjeti razvoja utjecali su na to da u Africi možemo izdvojiti dvije ključne regionalne cjeline – Sjevernu Afriku i Subsaharsku Afriku. Subsaharsku Afriku još možemo podijeliti na Istočnu, Južnu, Zapadnu i Srednju (Ekvatorsku). Tijekom hladnog rata sve navedene regije bile su poprište sukoba globalnih sila većeg ili manjeg intenziteta.

Islam i arapski jezik ključna su obilježja regije Sjeverna Afrika. Islam je ključna poveznica između Sjeverne Afrike i Jugozapadne Azije. Te dvije regije možemo promatrati kao jedinstvenu geopolitičku cjelinu jer događaji u jednoj regiji utječu na drugu i obratno. Ove dvije regije imale su vrlo sličan historijskogeografski razvoj. Osmansko Carstvo je i teritorijalno integriralo ove dvije regije unutar zajedničkog imperijalnog sustava. Politike globalnih sila prema regiji Sjeverna Afrika u obzir uzimaju i događanja u Jugozapadnoj Aziji. Sjeverna Afrika je i poprište jednog od prvih hladnoratovskih konflikata globalnih sila.

Tijekom Drugog svjetskog rata u Damasku je osnovana stranka Baas koja je zagovarala unitarnu borbu arapskog naroda protiv nametnutog imperijalizma (Westad, 2009). U trenutku osnivanja imperijalizam je prepoznavan u politici europskih sila – Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske. Prisutnost Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske u arapskom svijetu je vrlo duga i seže još u razdoblje tajnog Sykes-Picot sporazuma o podijeli interesnih sfera u arapskom svijetu koje su bile pod upravom Osmanskog Carstva sve do kraja Prvog svjetskog rata. Stranka Baas u prvi plan ističe arapski nacionalizam koji treba dovesti do formiranja jedinstvene arapske države na prostoru Jugozapadne Azije i Sjeverne Afrike (Westad, 2009).

Prvi jasan znak odmaka arapskog svijeta od utjecaja europskih kolonizatora dogodio se u Egiptu kada su revolucionarni časnici 1952. godine srušili kralja Faruka I. i otvorili put radikalnim reformama u najmnogoljudnijoj arapskoj državi. Jedan od istaknutijih revolucionara bio je i Gamal Abdel Naser koji je 1954. godine preuzeo vlast u Egiptu. Gotovo odmah po preuzimanju vlasti, Naser je nastojao ograničiti britanski utjecaj u regiji. U tu svrhu približio se i Sovjetskom Savezu s kojim je sklopio sporazum o isporukama oružja (Westad, 2009). Nakon smrti Staljina 1953. godine, Sovjetski Savez počeo je provoditi politiku širenja utjecaja u Trećem svijetu. Zbog toga su im ovakvi aranžmani s Egiptom odgovarali.

Naser je poduzeo i konkretne mjere protiv europskog imperijalizma u regiji. Donio je odluku o nacionalizaciji Sueskog kanala 1956. godine i nastavio daljnje pregovore sa Sovjetskim Savezom o proširenju paketa pomoći u naoružanju. Odluka o nacionalizaciji kanala bila je iznimno problematična Ujedinjenom Kraljevstvu i Francuskoj jer su uživali suvlasnička prava

na kanalu. Sjedinjene Američke Države su pod svaku cijenu nastojale spriječiti invaziju Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva na Egipat jer bi u tom slučaju izgubile pravo prozivanja Sovjeta za nelegitimnost intervencije u Mađarskoj 1956. godine (Westad, 2009). To bi ih dovelo u teži položaj u globalnom pozicioniranju prema Sovjetskom Savezu. Ovo je i pokazatelj toga da globalni geopolitički događaji ipak utječu na politike globalnih sila.

Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska ipak su izvršili invaziju na Egipat. Sjedinjene Američke Države reagirale su uvođenjem ekonomskih ograničenja. Izvršen je pritisak na tečaj britanske funte i smanjena je isporuka nafte Europi (Warner, 1991). Sovjetski Savez je u ovim događajima vidio priliku za uspostavljanje svojeg prisustva u regiji. Sovjetski vođa Nikita Hruščov predlagao je zajedničku američko-sovjetsku intervenciju s ciljem uspostave mira. Jak pritisak SAD-a rezultirao je povlačenjem Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske. Sueska kriza je prilično jasno ilustrirala prestanak snažnog utjecaja Ujedinjenog Kraljevstva na regiju Sjeverne Afrike.

Arapski nacionalizam vrlo brzo je došao u sukob s američkom politikom u regiji. Američka vanjska politika tog vremena rukovodila se Eisenhowerovom doktrinom koja je proklamirala spremnost SAD-a na interveniranje s ciljem sprječavanja širenja komunizma. U skladu s tim, Sjedinjene Američke Države provele su više intervencija diljem arapskog svijeta (Libanon, Jordan, Irak) tijekom hladnog rata (Warner, 1991).

S druge strane, Sovjetski Savez ostvarivao je sve veći utjecaj u arapskom svijetu. Uspostavljana su sovjetsko-arapska savezništva kao protuteža sve većem zbližavanju Sjedinjenih Američkih Država s Izraelom (Westad, 2009).

Regija Sjeverna Afrika bila je važna globalnim silama tijekom hladnog rata. U regiji se nalazi Sueski kanal koji je iznimno važno prometno, trgovinsko, ali i vojno-strateško mjesto regije. Najmnogoljudnija arapska država Egipat dio je ove regije s velikim utjecajem na ostatak arapskog svijeta u Africi, ali i u Jugozapadnoj Aziji. Odnos arapskih država i Izraela ključan je za političku situaciju u regiji.

Odnosi globalnih sila u regiji Sjeverna Afrika tijekom hladnog rata ukazali su na trend sve većeg slabljenja prisutnosti europskih sila, ponajviše Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske, jačanje utjecaja Sjedinjenih Američkih Država, ali i sve zamjetnije profiliranje Sovjetskog Saveza kao sile u regiji. Tom profiliranju posebno su pomagali intenzivniji politički odnosi Sovjetskog Saveza i novoformiranih arapskih režima.

3.4. Sukobi na afričkom rogu

Dominantnu ulogu na području Istočne Afrike ostvaruje Etiopija. Ona je jedna od afričkih država koja je bila neovisna i prije Drugog svjetskog rata. Etiopija je i tijekom razdoblja hladnog rata bila mozaik različitih etničkih skupina. Etiopijom su kroz povijest vladali kršćanski Amharci koji su činili oko četvrtine stanovništva. Ostale etničke skupine su Oromosi i Somalci, uglavnom muslimanske vjeroispovijesti, i Eritrejci i Tigrinje koji nastanjuju sjever države (Marshall, 2022). Etiopiju je 1935. godine zauzela Mussolinijeva Italija. Tada je etiopski car Haile Selasije završio u izbjeglištvu u Ujedinjenom Kraljevstvu. Nakon Drugog svjetskog rata došlo je do kraja talijanske okupacije i povratka cara Selasija na vlast. Uz američku pomoć, Etiopija je uspjela uspostaviti vlast nad Eritrejom i time dobila izlaz na Crveno more. Sjedinjene Američke Države uspostavile su pomorsku bazu u Asmari, eritrejskom glavnom gradu i tako pojačale svoju vojnu prisutnost u ovoj regiji (Marshall, 2022). Važnost Hailea Selasija nadilazila je granice Etiopije. Bio je jedan od ključnih kreatora Organizacije afričkog jedinstva koja je kasnije postala Afrička unija, a od osnivanja je imala sjedište u etiopskom glavnom gradu Addis Abebi.

Problemi u regiji intenziviraju se kada Somalija stječe neovisnost 1960. godine. Tada dolazi do izražaja problematika etničke heterogenosti Etiopije. Somalci, koji su dominantno naseljavali etiopsku regiju Ogaden, pobunili su se protiv središnje vlasti. Paralelno s ovom pobunom kreće i pobuna u Eritreji. Somalija je pritekla u pomoć pobunjenom somalskom stanovništvu u Ogadenu, ali je etiopska vojska ostvarivala sve veće uspjehe u gušenju pobune. To je primoralo Somaliju da zatraži pomoć Sovjetskog Saveza. Sovjetski Savez otvoreno je podržao pobunu Somalaca i otvorio vrata još jednom poprištu sukoba globalnih sila na afričkom tlu (Westad, 2009).

Vlast Haile Selassija održala se sve do 1974. godine. Razlozi njegovog pada prije svega leže u unutarnjem stanju u državi. Svjetska naftna kriza 1974. godine utjecala je na negativnu trgovinsku bilancu države, koju je vlada nastojala anulirati rezovima unutarnjih rashoda. Zbog tih su rezova značajno smanjene plaće javnom sektoru što je pokrenulo nemire i vojni puč predvođen majorom Mengistuom. Vojnim pučem svrgnut je Selassijev režim. Ovaj je događaj važan u kontekstu odnosa globalnih sila prema Etiopiji. Naime, dolaskom Mengistua na vlast Etiopija se snažno okreće Sovjetskom Savezu. Na razini unutarnje uprave uvodi se marksistički model uprave, a kreće i obračun sa svim neistomišljenicima režima. Zbog tih događaja Sjedinjene Američke Države prekidaju odnose s Etiopijom (Westad, 2009).

Sjedinjene Američke Države okreću se Somaliji, ali i rade na pokušaju svrgavanja etiopskog režima. Sovjetski Savez nastojao je spriječiti suradnju SAD-a i Kine na rogu Afrike. Naime, Sovjeti su strahovali od većeg uključivanja Kine u sukobe u Africi. Iako je došlo do političkog odmaka Sjedinjenih Američkih Država i etiopskog režima, američki interesi u Etiopiji i dalje su bili veliki, posebno zbog Asmare koja im je bila važna luka na Crvenom moru (Marshall, 2022).

Sovjetski Savez nije u potpunosti napustio svoju ulogu u Somaliji. Sovjeti su u Mogadishuu izgradili velika prekomorska mornarička postrojenja i nastojali su održavati dobre odnose sa Somalijom. Somalija je nastavila davati podršku eritrejskoj neovisnosti jer je u tome vidjela priliku za raspadanjem Etiopije što bi olakšalo pripajanje regije Ogaden (Westad, 2009).

Mengistuov režim se sve više približavao Sovjetskom Savezu što je dovelo do odluke o smanjenju utjecaja SAD-a u državi. Zatvoreni su američki konzulat i baza u Asmari, uredi informativne službe SAD-a, Savjetodavne skupine za vojnu pomoć i Medicinski istraživački centar američke vojne mornarice (Westad, 2009).

Veći angažman Sovjetskog Saveza u regiji dogodio se paralelno s izbijanjem novog sukoba Somalije i Etiopije oko regije Ogaden. Tada su Sovjeti pružili izravnu vojnu pomoć etiopskom režimu poslavši sovjetske i kubanske časnike u pomoć. Etiopska vojska je uz sovjetsku i kubansku pomoć uspjela staviti Ogaden pod kontrolu 1978. godine, iako su se gerilski sukobi nastavili još koju godinu (Westad, 2009).

Početak osamdesetih godina donio je etiopskom režimu još jednu krizu. Izostanak padalina i neuspjela agrarna reforma izazvali su velike nestašice hrane i glad. Nastavila se i eritrejska borba za nezavisnost (Marshall, 2022). Dolaskom na vlast Mihaila Gorbačova, Sovjetski Savez davao je sve manje vojne pomoći Etiopiji. Mengistu je pokrenuo tržišne reforme i pokušao uspostaviti suradnju sa Sjedinjenim Američkim Državama kako bi sačuvao svoju vlast. Stvarna pomoć je izostala, a eritrejski oslobodilački pokret zauzeo je gotovo cijeli prostor Eritreje koja je proglasila neovisnost 1993. godine (Westad, 2009). Time je Etiopija izgubila izlaz na more. Mengistu je svoju vlast završio bijegom u Zimbabve, a Etiopija je u 21. stoljeće ušla i dalje etnički vrlo heterogena, sa snažnim porastom broja stanovnika i velikim stopama siromaštva.

Odnosi globalnih sila u Istočnoj Africi ukazali su na to da su globalne sile tijekom hladnog rata bile jako zainteresirane za ostvarivanje vlastitih interesa čak i pod cijenu raskoraka sa svojom ideologijom. Istočna Afrika bila je iznimno važna zbog dobrog vojno-strateškog položaja koji je omogućavao kontrolu Crvenog mora. Vojno-strateškom značaju doprinosila je i blizina

Arapskog poluotoka. Sukobi globalnih sila u ovoj regiji naslanjali su se na prisutnu etničku heterogenost koja je sama po sebi bila glavni faktor nestabilnosti regije i država u njoj.

3.5. Globalne sile i građanski rat u Angoli

Dekolonizacija u nekadašnjim portugalskim kolonijama tekla je nešto sporije u odnosu na francuske i britanske afričke kolonije. Na jugu Afrike Portugal je imao značajne kolonije Angolu i Mozambik. Dekolonizacijski procesi u ovim državama postali su još jedno hladnoratovsko poprište sukoba globalnih sila.

Sjedinjene Američke Države su utjecaj u regiji ostvarivale preko Republike Južne Afrike. Američko-južnoafričke odnose nije poljuljalo ni uvođenje aparthejda u Republici Južnoj Africi, iako takav potez sigurno nije odgovarao SAD-u čija vlast je išla prema postupnom smanjenju rasnog ugnjetavanja u SAD-u. Republika Južna Afrika imala je preveliki značaj za SAD. Taj značaj ogledao se u njenom vojno-strateškom položaju na jugu kontinenta, ali i u rudnim bogatstvima. Za SAD je posebno bio značajan uranij koji je bio ključna ruda za nuklearnu energiju i nuklearno oružje (Westad, 2009).

Kao jedan od dominantnijih političkih subjekata u regiji, Sjedinjene Američke Države nisu ostale po strani u događanjima u Angoli i Mozambiku. Pokreti za oslobođenje Angole (Frente Nacional de Libertaco de Angola, FNLA) i Mozambika (Frente de Libertaco de Mozambique, FRELIMO) imali su financijsku podršku SAD-a. Sjedinjene Američke Države su motiv za podršku oslobodilačkim pokretima nalazile u stalnom strahu od širenja sovjetskog utjecaja u regiji. Primamljivost sovjetske ideologije afričkim državama treba gledati kroz prizmu etničke heterogenosti afričkog prostora. Naime, ideologija marksizma omogućavala je micanje fokusa s etničkim podjela na društveno-klasne podijele. Marksistička ideologija ima mogućnost okupljanja različitih etniciteta pod svoje okrilje jer etnicitet nije ključna forma društvenih podjela u marksizmu (Westad, 2009). Imajući na umu brojnost naroda na jugu Afrike (Zulu, Xhosa, Pedi, Tswana, Ndebele, Shona i dr.), jasan je strah SAD-a od širenja sovjetskog utjecaja u regiji.

Angolski oslobodilački pokret nije bio unitaran. Postojalo je više frakcija pokreta. U ranim šezdesetima najjači pokret za oslobođenje bio je pokret FNLA kojeg je predvodio Holden Roberto. Ovaj pokret je bio dominantan pokret etničke skupine Bakongo sa sjevera države. Sjedinjene Američke Države su na ovaj pokret utjecale preko CIA-e (Westad, 2009).

Drugi snažan pokret bio je Movimento Popular de Liberaco (MPLA). Na čelu ovog pokreta bio je Antonio Aghostinho Neto. Ovaj pokret uglavnom je okupljao europske doseljenike. Pokretu je izravnu podršku davao Sovjetski Savez (Westad, 2009).

Treći oslobodilački pokret bio je Unitao Nacional para a Independencia Total de Angola (UNITA) koji je osnovao i predvodio Jonas Savambi. Ovaj pokret podupirala je Kina koja je pomagala u vojnoj obuci njegovih pripadnika (Westad, 2009).

Portugal se sporazumom u Alvoru obvezao na povlačenje iz Angole do 11. 11. 1975. godine, no to nije značilo kraj sukoba na prostoru Angole (Westad, 2009). Uslijedio je građanski rat između oslobodilačkih pokreta. S obzirom na to da su globalne sile u tom trenutku podržavale različite oslobodilačke pokrete, ovaj građanski rat je na svojevrsan način bio i izravan sukob i samih globalnih sila.

Događanja u Angoli dugo vremena nisu bila u fokusu američke administracije. Do promjene dolazi nakon kraha američke politike u Vijetnamu. Angola tada postaje fokus američke politike koja je na primjeru Angole nastojala demonstrirati svoju globalnu snagu unatoč neuspjehu u Vijetnamu. Sovjetskom Savezu je posebno smetalo uključivanje Kine u događaje u Angoli. Kinezi su počeli pomagati i FNLA preko svojih baza u tadašnjem Zairu. Kina je svom silom htjela spriječiti pobjedu MPLA u građanskom ratu jer bi ta pobjeda snažno ojačala sovjetske položaje u Trećem svijetu. Ovako postupanje Kine u skladu je s njihovim viđenjem Sovjetskog Saveza kao prvorazredne imperijalne sile protiv koje se treba boriti. Takav stav bio je i jedan od razloga sovjetsko-kineskog političkog raskola. Neprijateljstvo Sovjetskog Saveza i Kine približilo je politike Kine i SAD-a u Angoli. Kina i SAD počinju zagovarati potrebu zajedničke pomoći pokretima FNLA i UNITA. U pomoć pokretu MPLA uključuje se i Kuba (Pearce, 2012).

Sjedinjene Američke Države se preko Republike Južne Afrike izravno uključuju u vojni sukob u Angoli. Na zahtjev SAD-a Republika Južna Afrika pokrenula je operaciju SAVANNAH u kojoj su njene trupe upale u teritorij Angole. Zauzvrat je Republika Južna Afrika od SAD-a tražila nemiješanje u vlastiti nuklearni projekt, ali i potporu svrgavanju režima Iana Smitha u Zimbabveu (Južnoj Rodeziji). Velika ofenziva protiv pokreta MPLA imala je učinka. Sovjeti su oklijevali s pomoći pokretu MPLA unatoč kubanskim zahtjevima. Čim je pokret MPLA proglasio nezavisnost Angole 11. 11. 1975. godine uslijedila je i veća sovjetska pomoć. U ključnoj bitci kod Quifangonda, pokret MPLA uz sovjetsku i kubansku pomoć porazio je

FNLA. Tako je pokret MPLA postao glavna snaga u Angoli, a Sovjeti su osigurali jednu od značajnijih pobjeda u sukobima globalnih sila tijekom hladnog rata (Westad, 2009).

Hladnoratovski odnosi globalnih sila u Južnoj Africi dosegali su i do neizravnih vojnih konfrontacija. Podržavajući različite pokrete za oslobođenje, globalne sile su zapravo promicale svoje vlastite interese unutar regije. Tako su samo produbljivale sukobe što možemo vidjeti i na primjeru građanskog rata u Angoli koji je trajao sve do 2002. godine (Pearce, 2012).

3.6. Kongoanska kriza

Belgijska kolonija Kongo bila je jedna od sirovinama najbogatijih afričkih kolonija. Dekolonizaciju države predvodio je Kongoanski narodni pokret (Movement National Congolais, MNC) pod vodstvom Patricea Lumumbe. Prvi pravi uspjeh Lumumba je doživio na izborima 1960. godine kada je njegova stranka osvojila većinu (Westad, 2009).

Takav rasplet događaja nije odgovarao Sjedinjenim Američkim Državama kojima je Kongo bio važan zbog prirodnih bogatstava. Važnost Konga ponajviše je počivala na nalazištima uranija koja su bila presudna u utrci u nuklearnom naoružanju (Westad, 2009). Sjedinjene Američke Države strahovale su od toga da će kongoanski rudnici pod novom vlašću pasti u ruke Sovjetima.

Smanjeno belgijsko prisustvo nije se dobro održavalo na unutarnju političku stabilnost države. Južna pokrajina Katanga koja je bila poznata po rudnom bogatstvu odcijepila se od centralne vlasti. Lumumba je nastojao dobiti međunarodnu potporu u gušenju pobune u Katangi, ali kada je ta pomoć izostala počeo se okretati Sovjetskom Savezu. Sovjetski Savez poslao je svoje savjetnike u Kongo. Ovakav potez natjerao je Sjedinjene Američke Države na reakciju. Nova fronta sukoba globalnih sila u Africi bila je otvorena.

Sjedinjene Američke Države otvoreno su podržale Lumumbinog oponenta Mobutua. Njegove pristaše uspjele su zarobiti Lumumbu i predati ga pobunjenicima u Katangi koji su ga ubili. Nakon obračuna s unutarnjim neprijateljima, Mobutu je potjerao i sovjetske savjetnike iz države. To je otvorilo prostor SAD-u da kreiraju vlast u Kongu koja bi im najviše odgovarala (Clark, 2021).

Stabilnost novouspostavljene vlade nije bila duga. Već 1964. godine došlo je do pritiska ljevičarskih i regionalističkih pobunjenika sa sjevera. Američka administracija je ovog puta odlučila izravno vojno intervenirati. Tadašnji predsjednik Lydon Johnson zapovjedio je

padobranski desant na Kisangani pod izlikom oslobađanja zarobljenih Europljana. Padobranski desant pratio je i napad zračnih snaga pomoću kojih su Mobutuove snage uspjele ponovno staviti Kisangani pod kontrolu. Mobutu je vladao Kongom sve do Prvog kongoanskog rata 1997. godine (Clark, 1998).

Kongoanska kriza ukazuje na to da motivi globalnih sila za konfrontacijom u Africi nisu bili samo ideološke naravi. Kontrola nad prirodnim bogatstvima bila je jedan od motiva sukoba globalnih sila tijekom rata. Tako se i kroz razdoblje hladnog rata nastavlja jedan od glavnih motiva za uplitanje stranih sila u događanja u Africi. Sjedinjenim Američkim Državama i Sovjetskom Savezu ovladavanje rudnim bogatstvima Konga bilo je važno u kontekstu širih hladnoratovskih sukoba, posebno onih u utrci u nuklearnom naoružanju.

4. AFRIKA – POPRIŠTE SUVREMENIH SUKOBA GLOBALNIH SILA

Raspad Sovjetskog Saveza uveo je svijet u novo razdoblje geopolitike. Sjedinjene Američke Države ostale su jedina prva globalna sila. Njihova dominacija s godinama je narušena i danas smo sve više u razdoblju multipolarnog svijeta u kojem nema jasne prevlasti jedne globalne sile (Kozłowski i Lennon, 2008). Danas su Ruska Federacija i Kina najveća protuteža svjetskoj dominaciji SAD-a. Ruska Federacija svoj uspon prema globalnoj sili gradi temeljem jačanja vojske i političkog utjecaja stalne članice Vijeća sigurnosti UN-a. Kina svoj uspon temelji na nešto usporenijem, ali još uvijek snažnom gospodarskom uzletu. Odnosi između ovih sila reflektiraju se i na stanje u Africi. Afrika ponovno postaje poprište sukoba interesa najvećih svjetskih sila. Različite su metode prisutnosti najvećih svjetskih sila u Africi. U pojedinim državama globalne sile prisutne su svojim velikim političkim utjecajem kojeg ostvaruju i preko svojih veleposlanstava. Globalne sile na afričke države utječu i ekonomski, velikim ulaganjima novca u brojne infrastrukturne projekte. Vojnu prisutnost sile osiguravaju gradnjom vojnih baza u pojedinim afričkim državama.

4.1. Ekonomski utjecaj na Afriku

Kineska prisutnost u Africi najviše se ogleda u financijskim i trgovinskim odnosima koje afričke države imaju s Kinom. Posljednjih godina statistički pokazatelji ukazuju na sve veću trgovinsku povezanost Kine i afričkih država. Kina je glavni izvozni partner sve većem broju afričkih država (sl. 2). Države Europske unije ostale su ključan izvozni partner afričkim

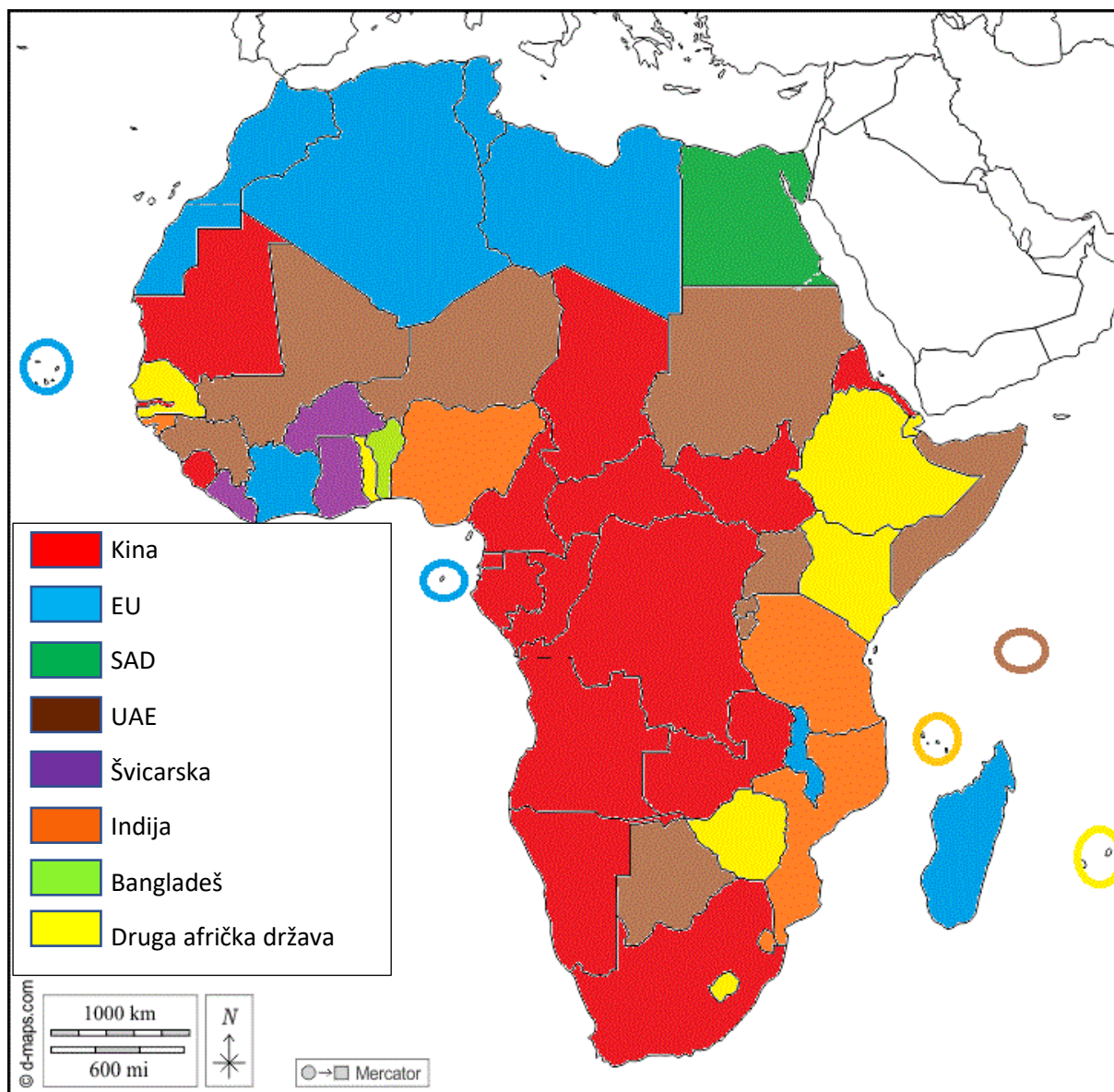
državama dominantno u Sjevernoj Africi. Od svih država EU-a, afričke države najviše izvoze u Italiju, Francusku i Španjolsku (WTO, 2023).

Kina se sve više nameće kao jedno od ključnih tržišta za afričke države, poglavito za države Srednje i Južne Afrike. Kina je već sada glavni partner za izvozne proizvode DR Konga (WTO, 2023). Prirodna bogatstva DR Konga od posebnog su interesa za Kinu. U DR Kongu Kina već neko vrijeme eksploatira bakar i kobalt. Nafta je također važan resurs trgovine Kine i Afrike. Gotovo trećina kineske uvozne nafte dolazi iz Afrike (Marshall, 2018). Afričko tržište naftom više nije striktno oslonjeno na europske i američke naftne kompanije. Kineske kompanije su im sve veći konkurent na afričkom tržištu naftom. Kina dobar dio nafte uvozi iz Angole koja je jedna od afričkih članica OPEC-a, a Kina joj je glavni trgovinski partner (WTO, 2023).

Posljednjih godina sve zamjetnija je kineska ekonomska prisutnost u Republici Južnoj Africi. Kina je posljednjih godina postala ključan trgovinski partner Republici Južnoj Africi. Snaga južnoafričkog gospodarstva iznimno je zanimljiva kineskim tvrtkama. Republika Južna Afrika jedna je od najrazvijenijih država cijelog kontinenta s velikim nalazištima zlata, srebra, ugljena i drugih resursa (Marshall, 2022).

Izvoz afričkih država uglavnom je temeljen na mineralnim sirovinama i nafti. Takva struktura izvoza ima negativne reperkusije po gospodarstvo afričkih država. Mnoge države gospodarski ovise o globalnoj cijeni minerala i energenata. Prevelika ovisnost o mineralnim sirovinama i nafti utječe na to da fluktuacija cijena na globalnom tržištu nafte ima snažne posljedice po ekonomski razvoj brojnih afričkih država.

Regija Sjeverna Afrika još uvijek održava vrlo čvrste trgovinske odnose s državama Europske unije. Sjedinjene Američke Države ostale su egipatski glavni izvozni partner (sl. 2). U globalne odnose u Africi sve više se uključuju i Ujedinjeni Arapski Emirati i Indija. Afričke države sve više trguju s Ujedinjenim Arapskim Emiratima iz kojih dolazi i sve više investicija u Afriku (Marshall, 2018).

Sl. 2. Najveći izvozni partneri afričkih država 2020. godine

Izvor: vlastita izrada prema Trade statistics (Trade profiles), WTO, 2020.

Jedan od pokazatelja ekonomskog utjecaja stranih sila na afričke države su i izravna strana ulaganja. Ona obuhvaćaju investicije koje provode strane države ili tvrtke u ekonomiju nekih drugih država. Izravna strana ulaganja ključna su za analizu ekonomskih bilateralnih odnosa dviju država, a ovakva ulaganja mogu dati zamah razvoju gospodarstva generiranjem novih radnih mjesta ili podrškom u razvoju novih tehnologija (Borensztein i dr., 1998).

Tab. 13. Ukupna vrijednost izravnih stranih ulaganja (FDI) u afričke države prema porijeklu od 2016. do 2020. godine.

Država	Ukupna vrijednost izravnih stranih ulaganja (u milijardama američkih dolara)
1. Kina	70,6
2. UAE	23,8
3. SAD	23,7
4. Francuska	19,5
5. Ujedinjeno Kraljevstvo	16,3
6. Njemačka	9,7
7. Japan	8,9

Izvor: vlastita izrada prema Farris i dr., 2022.

Iz podataka o ukupnoj vrijednosti stranih ulaganja (tab. 13) vidljivo je da prema uloženom novcu u okviru stranih kapitalnih investicija dominira Kina. Kina u afričke države ulaže više novca od drugih svjetskih sila. Sve više ulaganja ostvaruju i Ujedinjeni Arapski Emirati koji investiraju podjednak iznos kao i Sjedinjene Američke Države. Najveća ulaganja od svih europskih država ima Francuska koja poglavito ulaže u svoje bivše kolonije s kojima ostvaruje gospodarsku suradnju.

Na osnovu pokazatelja o FDI-ju i izvoznim partnerima afričkih država možemo zaključiti da Kina danas ostvaruje vrlo veliki ekonomski utjecaj na Afriku. Interes za trgovanje rudnim bogatstvom i ulaganje u infrastrukturu doveo je do konfrontacije interesa Kine i Sjedinjenih Američkih Država u Africi. Kineski projekt *Novog puta svile*, koji uključuje i afričke države i usmjeren je na povećanje trgovinske razmjene Kine i afričkih država. Kina je posljednjih godina u tom smjeru napravila značajnije iskorake.

Glavnina kineskih investicija odnosi se na velike infrastrukturne projekte. Ti infrastrukturni projekti trebaju omogućiti Kini lakši pristup afričkim resursima. Kineska tvrtka China Road and Bridge Corporation radi na projektu željezničkog povezivanja kenijskih gradova Mombase i Nairobija. Jedan od ciljeva ovog projekta je lakša dostupnost kenijskih naftnih rezervi. Izgradnja ove željezničke pruge značajno bi skratila vrijeme potrebno za transport robe između ovih dvaju gradova (Marshall, 2018).

Jedan od istaknutijih kineskih projekata je i elektrifikacija željezničke mreže između Džibutija i Addis Abebe. S vladom u Addis Abebi Kina je realizirala projekt gradnje Velike renesanse brane na rijeci Nil. Ovo je sada najveća afrička hidroelektrana čija gradnja je pogoršala odnose Etiopije i Egipta. Egipat se snažno protivio brani zbog smanjenja protoka rijeke Nil (Marshall, 2022).

Kina velike infrastrukturne projekte provodi i u Tanzaniji gdje radi na obnovi i proširenju luke Bagamoyo koja bi trebala rasteretiti glavnu luku u Dar es Salaamu. U Nigeru kineska kompanija Chinese National Petroleum Corporation ulaže u naftna polja u središtu države u području Tenerea. Kineske kapitalne investicije u Angoli usmjerene su na modernizaciju željezničke linije Benguela koja povezuje Demokratsku Republiku Kongo s angolskom lukom Lobito. Za Kinu je ovaj projekt važan jer modernizacija ove željezničke linije omogućuje brži transport kobalta, mangana i bakra kojeg Kina uvozi iz DR Konga (Marshall, 2018).

Na svim ovim projektima rade kineski radnici zbog kojih je u angolskom glavnom gradu Luandi izgrađen i golemi stambeni kompleks za smještaj radnika koji rade u državi. Za provedbu ovih velikih infrastrukturnih projekata, Kini je jako važna politička stabilnost afričkih država u kojima provodi projekte. Kinesko geopolitičko pozicioniranje ovisi o tome. Zbog vrlo bliskih trgovinskih odnosa sa Sudanom Kina je u Vijeću sigurnosti UN-a dugo podržavala sudanskog predsjednika Omara al-Bašira iako je Međunarodni kazneni sud izdao nalog za njegovo uhićenje zbog zločina u regiji Darfur (Marshall, 2018).

Sjedinjene Američke Države sve više se pribojavaju gubitka ekonomskog utjecaja u Africi u korist Kine. Postoje opravdani razlozi za tu bojazan. Kina nastavlja uspostavljati sve bliskije ekonomske odnose s afričkim državama. Prilično redovito održava kinesko-afričke forume o suradnji na kojima se raspravlja o jačanju ekonomske, ali i političke suradnje s afričkim državama. Statistički pokazatelji ukazuju na to da je trgovinska razmjena Kine i Afrike nadmašila trgovinsku razmjenu SAD-a i Afrike. Države Europske unije iznimno brzo gube svoj utjecaj u Africi. Nekada su te države bile ključni trgovinski partneri Afrike, ali danas Kina zauzima njihovo mjesto. Posljedice događaja u Africi sve više se reflektiraju na Europu unatoč tome što ona sve više zaostaje u srazu globalnih sila. Migrantski valovi iz Afrike najviše pogađaju europski prostor.

Sjedinjene Američke Države su brzi rast kineskog utjecaja u Africi prepoznale još za vrijeme administracije predsjednika Trumpa. Tada je donesena Nova strategija za Afriku u kojoj je istaknuta opasnost od širenja rusko-kineskog financijskog i političkog utjecaja diljem Afrike.

Sjedinjene Američke Države dugo vremena nisu imale promišljenu trgovinsku politiku prema Africi. To je i rezultiralo slabljenjem ekonomskog utjecaja SAD-a na kontinentu. SAD radi na poticanju afričkih država da odbijaju suradnju s Kinom. Ovakav ekonomski sukob SAD-a i Kine može dugoročno nanijeti štetu afričkim gospodarstvima. Afrička razvojna banka predviđa da bi u narednim godinama moglo doći do pada BDP-a afričkih država za oko 2 % (Westcott, 2019). Smanjen ekonomski utjecaj SAD nastoji nadoknaditi vojnom prisutnošću.

4.2. Vojni utjecaj

Završetak hladnog rata nije označio kraj nestabilnosti u Africi. Politička nestabilnost mnogih država rezultirala je građanskim ratovima diljem kontinenta. Globalne sile u tim su građanskim ratovima podržavale zaraćene strane. Ovi građanski ratovi izravna su posljedica i nametnutih nacionalnih granica koje su izravna su posljedica europskog kolonijalizma. Etnički sukobi postojali su i prije dolaska Europljana, ali koncepti nacionalnih država omeđenih u cijelosti dogovorenim granicama garancija su nestabilnosti kontinenta.

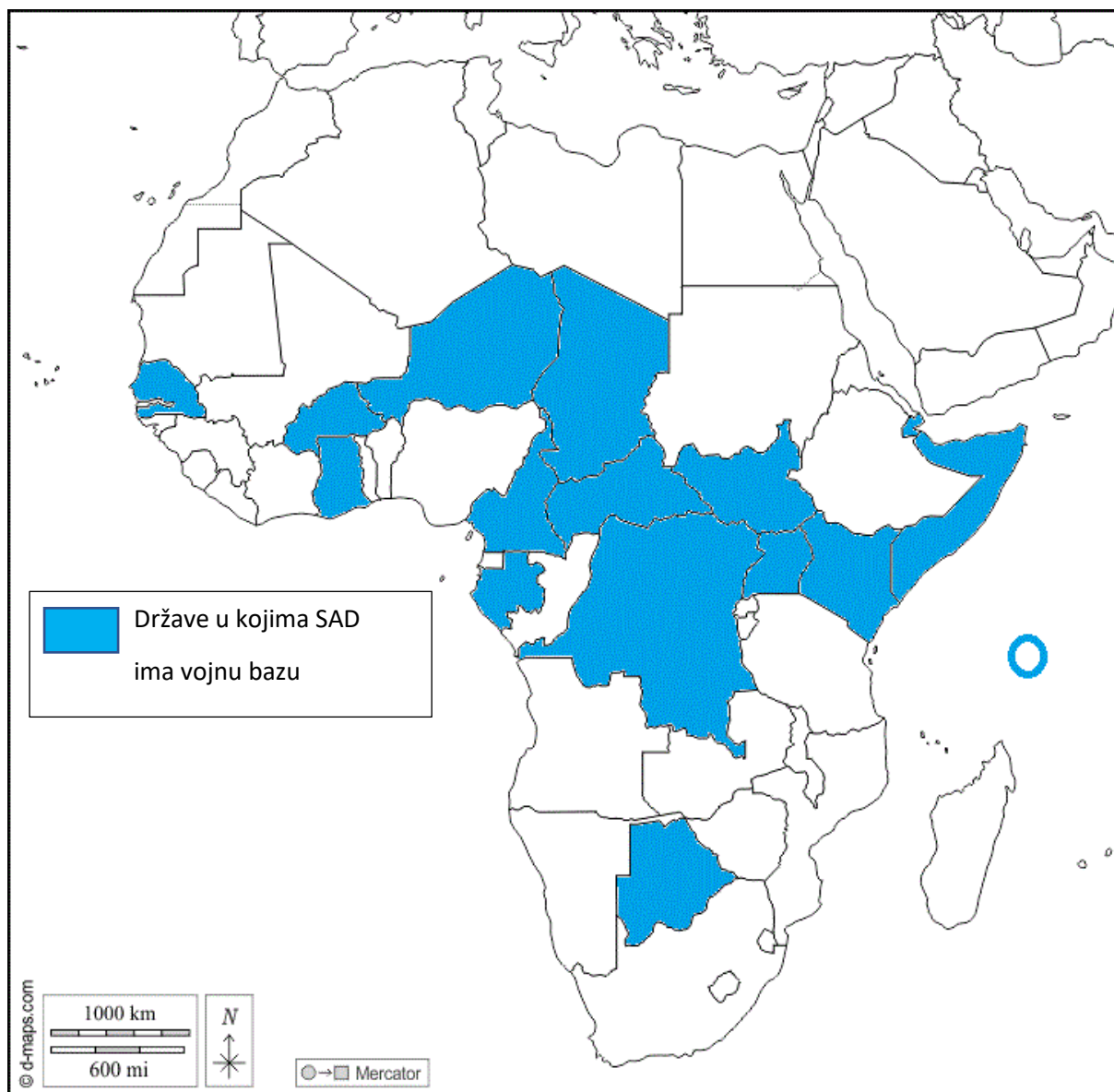
Sahel je prilično nestabilno područje. Prestankom francuske dominacije u regiji Zapadna Afrika došlo je do porasta unutarnjih nemira. To je posebno vidljivo u Maliju čija vlada nikada u potpunosti nije uspjela integrirati geografski i kulturno različit sjever i jug države. Na sjeveru države uglavnom žive Tuarezi u nešto sušim predjelima, a na jugu je više obradivog zemljišta naseljenog narodom Bambara. Borci sa sjevera izravno su pokrenuli obračun s malijskom vlašću 2012. godine okupljeni u pokret pod nazivom Nacionalni pokret za oslobođenje Azavada. Azavad je samoprogllašena republika na sjeveru države. Ovaj ustanak našao se u interesu stranih sila nakon što je dobio podršku međunarodnih terorističkih grupa Ansar Dina i alžirskog Pokreta za jedinstvo i džihad. Početkom 2013. godine ove vojne formacije krenule su i na jug države Mali. Francuska je u tom slučaju odlučila intervenirati. Sahel je iznimno važna regija za Francusku, ne samo zbog toga što u toj regiji boravi velik broj francuskih državljana nego i zbog rudnika koji su Francuzima važni zbog nuklearne energije. Francuska je pokrenula operaciju Serval koja je kasnije prerasla u operaciju Barhan koja je trebala objediniti vojno djelovanje i u Burkini Faso, Čadu, Mauritaniji i Nigeru. Francuska je ovim operacijama htjela povratiti svoj poljuljani status u regiji. Ova operacija ipak nije uspjela obuzdati terorističke aktivnosti u regiji. Francuski predsjednik Macron sazvaio je i summit o regiji 2020. godine. Smatrao je da regija Sahela treba imati prioritet u planiranju zajedničke europske obrambene politike. Europske države nisu iskazale preveliku spremnost na slanje vojske (Marshall, 2022).

Francuska nastavlja borbu protiv terorizma Zapadnoj Africi. Sjedinjene Američke Države su fokusirane na vojnu prisutnost u području zavale jezera Čad. To područje im je važno u okvirima strategija nacionalne sigurnosti. Svjesni su da bi snažniji migracijski tokovi iz ove regije prema Europi mogli utjecati na njenu značajnu destabilizaciju. Pored toga, povlačenjem iz ove regije ostavili bi prostora za uspostavu dominacije Kine. Niger je iznimno važna država i Francuzima i Amerikancima u kontekstu vojnog nadzora regije. Njen geografski položaj u središtu Sahela omogućuje kontrolu nad regijom, posebno nad djelatnostima Boko Harama u Nigeriji. Stratešku važnost Nigera potvrđuje i to da su Amerikanci otvorili bazu za bespilotne letjelice u nigerskom Agadesu. U toj bazi SAD koristi bespilotne letjelice MQ-riper koje imaju domet od 1850 kilometara. Tako SAD nadzire gotovo cijeli prostor od zapadnog Malija do Libije i Nigerije (Marshall, 2022).

Sjedinjene Američke Države vojni utjecaj ostvaruju i slanjem oružja u afričke države. Tako je zahvaljujući američkoj vojnoj pomoći Egipat jedna od najbolje naoružanih država kontinenta (Marshall, 2021). U trgovini oružjem i Kina ima svoje mjesto. Velikom broju afričkih država po vrlo povoljnim uvjetima prodaje oružje.

Ruska Federacija svoj vojni utjecaj u Africi gradi posredno preko utjecaja u Siriji. Svojim pozicioniranjem u sirijskom sukobu ona gradi svoju prisutnost u arapskom svijetu i afro-arapskoj regiji (Marshall, 2021). Događaji u Sjevernoj Africi i Jugozapadnoj Aziji u međusobnoj su korelaciji. Arapsko proljeće to je posebno potvrdilo. U Arapskom proljeću događaji su se prelijevali iz Sjevera Afrike u JZ Azije.

Sjedinjene Američke Države svoju vojnu prisutnost u Africi ostvaruju i putem svojih vojnih baza. SAD ima znatno više vojnih baza od Ruske Federacije i Kine. Velik broj vojnih baza ima i Francuska. One su dominantno smještene na području Zapadne Afrike, bivšoj kolonijalnoj francuskoj sferi (ISS, 2019).

Sl. 3. Afričke države u kojima Sjedinjene Američke Države imaju vojnu bazu

Izvor: Vlastita izrada prema Institute for Security Studies (ISS), 2019.

Na afričkom rogu posebno je velika koncentracija stranih vojnih baza. Takvih vojnih baza ponajviše je u Džibutiju u kojem svoje vojne baze imaju Francuska, SAD, Njemačka, Italija, Saudijska Arabija, Japan i Kina (ISS, 2019). Kina je 2017. godine u Džibutiju otvorila svoju prvu prekooceansku vojnu bazu. Japan i Sjedinjene Američke Države nisu dobro reagirali na to. Japan se boji sve većeg porasta utjecaja Kine na Indijskom oceanu pa je zbog toga povećao svoju vojnu prisutnost u Džibutiju. Tako se regionalna suparništva s istoka Azije prelijevaju na Afriku (Marshall, 2021).

Velika vojna nazočnost globalnih sila u Džibutiju posljedica je njegovog izvrsnog strateškog položaja na afričkom rogu, u blizini konfliktnih zona u regiji, ali i u blizini Sueskog kanala. Gradnja kineske baze u Džibutiju pokazatelj je da Kina svoj utjecaj u Africi sve više širi i vojnim prisustvom, a ne samo ekonomskim. Ruska Federacija svoj vojni utjecaj širi isporukom oružja, ali i potpisivanjem sigurnosnih sporazuma. U planu je i gradnja ruske vojne baze na afričkom rogu. Sjedinjene Američke Države sve više tumače prisustvo Ruske Federacije kao novu prijetnju sigurnosti afričkog kontinenta (Westcot, 2019).

Tendencije suvremenih odnosa globalnih sila u Africi ukazuju na sve veći utjecaj Kine koji se ponajprije ogleda u brzorastućem ekonomskom utjecaju, ali i sve primjetnijem vojnom. Države Europske unije sve više gube svoj utjecaj u Africi. Na ekonomskom planu ih gotovo u potpunosti sustiže Kina, a na vojnom planu Francuska još uvijek uspijeva zadržavati svoju vojnu prisutnost u Sahelu. Ruska Federacija još uvijek nije uspostavila značajniju ekonomsku ulogu na kontinentu, ali sve prisutnija je vojno. Sjedinjene Američke Države održavaju svoju vojnu prisutnost na kontinentu, ali sve više dolaze u koliziju s ekonomskom i vojnom politikom Kine. Odnosi SAD-a i Kine u Africi pod utjecajem su globalnih političkih trgovinskih događaja između ovih dviju država. Za očekivati je da će se daljnji sukobi između ovih dviju sila reflektirati na perspektive razvoja afričkih država.

5. PERSPEKTIVE RAZVOJA AFRIKE

Sukobi globalnih sila u Africi su jedan od aspekata historijsko-geografskog razvoja ovog kontinenta. Svjetske velesile su kroz povijest privlačila afrička rudna bogatstva. Dekolonizacija nije donijela prestanak utjecaja globalnih sila na afričkom prostoru. U Africi su globalne sile prisutne i danas putem svog političkog, ekonomskog i vojnog utjecaja. Njihova prisutnost utječe na buduće perspektive razvoja Afrike. Afrika se danas suočava s velikim okolišnim, ekonomskim i socijalnim problemima. Budućnost će pokazati koliko će prisustvo globalnih sila u Africi doprinijeti razvoju afričkih država. Preduvjet za to je promjena smjera politike globalnih sila prema Africi. Afrika više ne bi trebala biti isključivo eksploatacijsko područje i poligon sukoba globalnih sila.

5.1. Agenda 2063

Afrička Unija donijela je Agendu 2063 koja predviđa važne projekte koji bi trebali biti nosioci perspektiva razvoja Afrike do 2063. godine. Agenda je fokusirana na ekonomske, infrastrukturne, ali i kulturne i obrazovne projekte s ciljem snažnijeg gospodarskog razvoja kontinenta.

Najvažniji projekti predviđeni agendom su:

- 1. Integrirana mreža vlakova velikih brzina*
- 2. Razvoj kontinentske strategije za gospodarenje sirovinama*
- 3. Ustroj Afričkog kontinentalnog slobodnog trgovinskog područja*
- 4. Veća sloboda kretanja afričkih građana unutar kontinenta*
- 5. Prestanak ratnih sukoba na kontinentu*
- 6. Projekt brane Velika Inga*
- 7. Uspostava jedinstvenog tržišta zračnog prijevoza*
- 8. Uspostava godišnjeg afričkog ekonomskog foruma*
- 9. Stvaranje kontinentskih financijskih institucija*
- 10. Stvaranje panafričke e-mreže*
- 11. Razvoj svemirske strategije*
- 12. Razvoj e-učenja*
- 13. Rad na cyber sigurnosti*
- 14. Uspostava velikog afričkog muzeja*
- 15. Uspostava enciklopedije Africane*

Izvor: African Union, Flagship projects of Agenda 2063, 2013.

Uloga globalnih sila u realizaciji navedenih ciljeva je velika. Projekti poput uspostave integrirane mreže vlakova velikih brzina između afričkih prijestolnica, financijski su potpomognuti sredstvima stranih sila. Kina najviše radi na elektrifikaciji i modernizaciji željezničke mreže u Africi (Marshall, 2018). Globalne sile još uvijek rade na razvoju infrastrukturnih projekata u onim državama koje se nalaze u njihovoj interesnoj sferi zbog prirodnih resursa ili vojno-strateške važnosti. Razvoj kontinentske strategije gospodarenja sirovinama tiče se globalnih sila, s obzirom na to da su sirovine glavni izvor trgovine globalnih sila i Afrike (WTO, 2023). Potražnja za sirovinama sve je veća i bit će izazovno uskladiti

politiku održivog gospodarenja sirovinama na kontinentu i apetitima globalno najmoćnijih država svijeta.

Prestanak ratnih sukoba na kontinentu je mjera koju se planiralo ostvariti do 2020. godine. Međutim, ratni sukobi u Africi nisu prestali. Ovo je jedan od ključnih preduvjeta provedbe svih ostalih mjera, a globalne sile svojim vojnim prisustvom nisu donijele trajniju stabilnost kontinenta. Sukobi vojnih interesa globalnih sila prisutnih na kontinentu mogli bi u budućnosti pretvoriti Afriku u kontinent vojnih sukoba još većih razmjera no što je to slučaj danas. Iz ciljeva ove agende vidimo da globalne sile imaju velikog utjecaja u generiranju perspektiva budućeg razvoja afričkog kontinenta. Afrika se danas suočava i s velikim populacijskim porastom koji dodatno pritišće krhka afrička gospodarstva.

5.2. Demogeografska slika Afrike danas

Danas je Afrika kontinent s najvećim stopama porasta broja stanovnika. Prema procjenama UN-a u Africi je 2022. godine živjelo 1,426 milijardi stanovnika (UN, 2022). Afričko stanovništvo u ovom stoljeću imalo je konstantan porast.

Tab. 14. Broj stanovnika Afrike od 2000. do 2022. godine

Godina	Broj stanovnika
2000.	818 952 057
2005.	927 898 100
2010.	1 055 233 397
2015.	1 201 107 398
2020.	1 360 677 231
2022.	1 426 736 305

Izvor: UN, United Nation World Population Prospects, 2022.

Najveći demografski div afričkog kontinenta je Nigerija koju prate Etiopija, Egipat i DR Kongo. Projekcije UN-a predviđaju porast afričkog stanovništva do sredine 21. stoljeća na 2,5 milijarda stanovnika. Krajem stoljeća bi trebala imati 4,3 milijarde stanovnika (UN, 2022). Uzrok velikom porastu broja stanovnika su visoke stope fertiliteta. Ukupne stope fertiliteta posljednjih godina padaju, ali su još dalje na vrlo visokim razinama.

Tab. 15. Ukupna stopa fertiliteta Afrike od 2000. do 2022. godine

Godina	Ukupna stopa fertiliteta (TFR)
2000.	5,176
2005.	4,998
2010.	4,859
2015.	4,631
2020.	4,361
2022.	4,243

Izvor: UN, United Nation World Population Prospects, 2022.

U stopama fertiliteta postoji i velika razlika između pojedinih afričkih regija. Tako je 2022. godine ukupna stopa fertiliteta u Srednjoj Africi iznosila 5,55. U Južnoj Africi je iznosila 2,34 (UN, 2022). Iz toga zaključujemo da nemaju sve afričke regije istovjetne demografske probleme. Posebno značajan problem je u tome što države najsiromašnijih gospodarstva imaju i znatno veće stope fertiliteta pa se u sljedećem razdoblju može očekivati i veći populacijski pritisak na njihova gospodarstva. To bi moglo dodatno povećati stope siromaštva, ali i utjecati na migracijske tokove unutar i izvan Afrike.

Demografski pokazatelji ukazuju na to da se većina afričkih država trenutno, prema stopama nataliteta, nalazi u podetapi rane tranzicije. Stope mortaliteta bliže su središnjoj tranziciji jer dolazi do pada stopa mortaliteta, a stopa prirodnog prirasta je još uvijek vrlo visoka (UN, 2022). Na osnovu tih pokazatelja možemo očekivati i daljnji eksponencijalni porast afričkog stanovništva u sljedećem razdoblju.

6. AFRIKA U NASTAVI GEOGRAFIJE

Trenutno važeći kurikulum za osnovne škole i gimnazije predviđa poučavanje sadržaja o Africi u osnovnoj školi i gimnaziji. U osnovnoj školi sadržaji o Africi poučavaju se u 8. razredu, kroz dva osnovna odgojno-obrazovna ishoda. To su ishodi *GEO OŠ A.B.8.3. Učenik analizira prirodno-geografska i društveno-geografska obilježja Afrike s pomoću geografske karte i različitih grafičkih prikaza* i *GEO OŠ A.B.8.4. Učenik analizira i objašnjava odabrane probleme suvremenoga razvoja Afrike* (MZO, 2019). Ovim ishodima obuhvaćene su teme

prirodno-geografskih i društveno-geografskih obilježja kontinenta, ali i njegovih suvremenih problema. Razrada ishoda koji se bavi analizom suvremenih problema u Africi stavlja naglasak i na analizu uzroka i posljedica siromaštva, ali i gospodarske strukture (MZO, 2019). U okviru poučavanja tih sadržaja važnu ulogu ima i poučavanje o odnosu globalnih sila na području Afrike danas i tijekom prošlosti (kolonijalizam i neokolonijalizam). Tako se učenici osnovnih škola tijekom svog geografskog obrazovanja susreću i s pitanjima odnosa globalnih sila u Africi kao s jednom od tema koje utječu na suvremene probleme Afrike.

Sadržaji o Africi izvrstan su egzemplar za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda: *GEO SŠ B.A.4.2. Učenik analizira geopolitičke, gospodarske i kulturno-civilizacijske aspekte podijeljenosti svijeta*, *GEO SŠ B.C.4.6. Učenik istražuje značenje državnih granica u suvremenome svijetu*, *GEO SŠ C.4.1. Učenik istražuje važnost poljoprivrede te analizira neravnomjernu dostupnost hrane u svijetu*, *GEO SŠ B.2.2. Učenik analizira uzroke i posljedice suvremenih demografskih procesa na lokalnoj, nacionalnoj i svjetskoj razini s pomoću tablica, grafičkih prikaza i geografske karte*, *GEO SŠ B.2.7. Učenik analizira i uspoređuje različite pokazatelje razvijenosti na svim prostornim razinama* i *GEO SŠ C.3.3. Učenik istražuje i analizira pozitivne i negativne učinke megaprojekata na okoliš te njihovu održivost* (MZO, 2019).

Ishod o geopolitičkim, gospodarskim i kulturno-civilizacijskim aspektima podijeljenosti svijeta obuhvaća i probleme globalnog odnosa suvremenih svjetskih velesila kroz prizmu analize svjetskih kriznih žarišta. Prilikom poučavanja tog ishoda naglasak bi trebao biti stavljen i na Afriku kao jasan primjer svjetskog kriznog žarišta u odnosima globalnih sila. Ishodi koji su fokusirani na značenje državnih granica i važnost poljoprivrede otvaraju prostor za poučavanje sadržaja o Africi kao kontinentu na kojem je dostupnost hrane i važnost poljoprivrede goruće pitanje, posebno u suvremenom ozračju sve snažnije dezertifikacije i okolišnih problema. Na Afriku je primjenljivo i pitanje održivosti politički dogovorenih granica u suvremenom svijetu.

Poučavanje geografije previđeno je i u okviru obrazovanja za pojedina strukovna zanimanja. Strukovni kurikulumi za pojedina zanimanja meritoran su dokument koji uređuje poučavanje geografije u strukovnom obrazovanju. Još uvijek primjetan problem strukovnog obrazovanja su zastarjeli kurikulumi koji su počesto reducirane verzije gimnazijskih programa i kao takvi ne uzimaju u obzir potrebe struke. Za dobar dio strukovnih zanimanja doneseni su novi strukovni kurikulumi. Geografija se u okviru tih kurikuluma poučava unutar općeobrazovnog dijela predmeta. S obzirom da je anketnim istraživanjem za potrebe ovog diplomskog rada obuhvaćena strukovna škola za cestovni promet (smjer tehničar cestovnog prometa) potrebna

je detaljnija analiza strukovnog kurikuluma za stjecanje kvalifikacije Tehničar cestovnog prometa.

Strukovni kurikulum za zanimanje tehničar cestovnog prometa predviđa poučavanje geografije u prvom i drugom razredu. U prvom razredu poučavanje je fokusirano na sljedeće skupove ishoda učenja: geografija kao znanost, Zemlja u Sunčevu sustavu, orijentacija i geografska karta i prirodno-geografski procesi. U drugom razredu predviđeno je poučavanje sadržaja o društveno-geografskim procesima. Prilikom poučavanja društveno-geografskih procesa stavljen je naglasak na poučavanje sadržaja o Hrvatskoj i svijetu. Sadržaji o Africi mogu se poučavati u okviru tema o stanovništvu, ali i nejednakoj ekonomskoj razvijenosti svijeta (MZO, 2020).

6.1. Anketno istraživanje

Za potrebe ovog diplomskog rada provedeno je anketno istraživanje u dvije opće gimnazije i strukovnoj školi za cestovni promet. Istraživanje je provedeno tijekom svibnja 2023. godine s ciljem utvrđivanja razlika u poznavanju sadržaja o Africi i odnosu globalnih sila u Africi kod učenika trećih i četvrtih razreda gimnazija i učenika strukovne škole. Anketno istraživanje je provedeno s učenicima trećih i četvrtih razreda jer važeći kurikulum nastavnog predmeta geografija za osnovne škole i gimnazije u četvrtom razredu gimnazije predviđa poučavanje sadržaja koji se odnose na geopolitičke odnose i svjetska krizna žarišta. Anketno istraživanje ispituje i koliko poučavanje tog ishoda u nastavi geografije doprinosi porastu poznavanja sadržaja o Africi i odnosima globalnih sila na njenom prostoru. Anketno istraživanje provedeno je s ukupno 143 ispitanika anketnim upitnikom koji je obuhvaćao 21 tvrdnju podijeljenu u tri tematske skupine. Tematske skupine zastupljene anketnim upitnikom su: problemi s kojima se suočava Afrika, utjecaj globalnih sila na Afriku i perspektive Afrike. Ispitanici su izražavali stupanj svog slaganja s danom tvrdnjom. Primijenjena je prilagođenija Likertova skala sa četiri moguća stupnja slaganja (ne slažem se, djelomično se ne slažem, djelomično se slažem i slažem se).

Od ispitanika je u anketnom upitniku zatraženo da izdvoje tri problema Afrike i napišu izvor informiranja o tim problemima. Time je dodatno provjeravano u kojoj mjeri je škola, prije svega nastava geografije, izvor učeničkog poznavanja problematike o Africi.

Tab. 16. Struktura i broj ispitanika anketnog istraživanja

Struktura ispitanika	Broj ispitanika
Opća gimnazija 3. razred	59
Opća gimnazija 4. razred	45
Strukovna škola	39

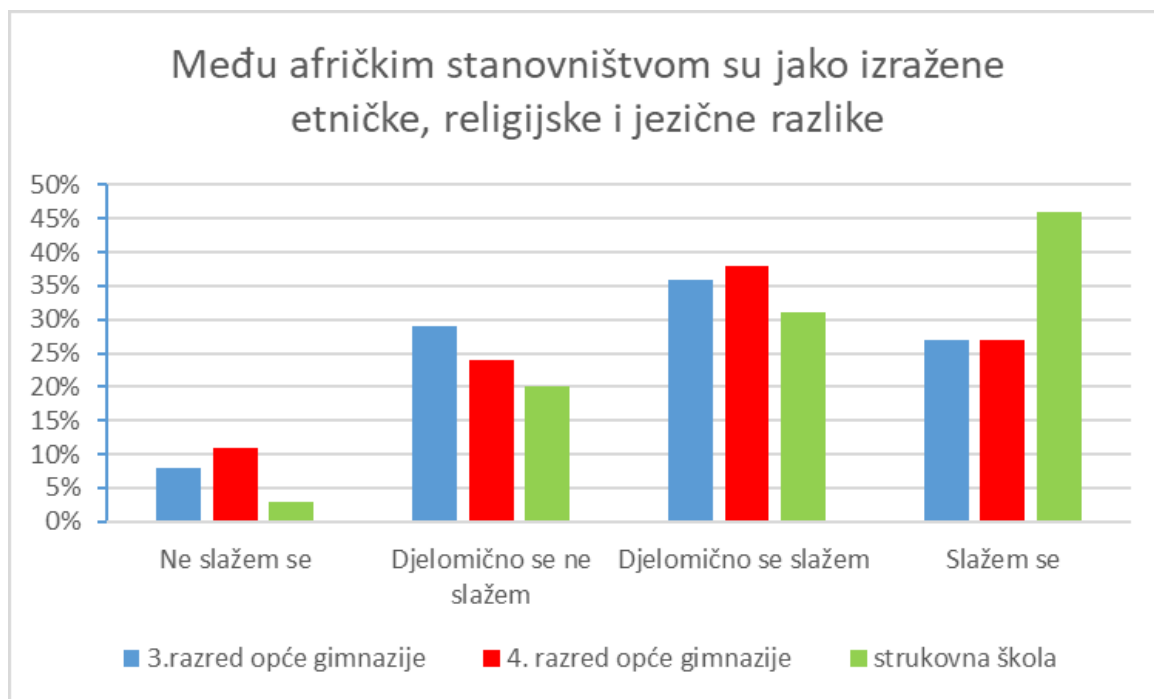
Izvor: Anketno istraživanje, 2023.

6.1.1. Problemi s kojima se suočava Afrika

Anketnim upitnikom ispitivano je opće poznavanje obilježja Afrike i problema s kojima se suočava. Tvrdnje na osnovu kojih su ispitanici iskazivali stupanj slaganja odnosile su se na ekološke probleme, političku stabilnost, razlike u razvijenosti i etničke, religijske i jezične razlike u Africi. Nije uočena značajnija razina odstupanja u odgovorima učenika 3. razreda gimnazije, 4. razreda gimnazije i učenika strukovne škole.

Većina učenika prepoznaje Afriku kao kontinent sa značajnim razlikama u razvijenosti pojedinih država. Od svih ispitanih učenika 3. razreda gimnazije, 71 % se u potpunosti složilo s tvrdnjom da unutar Afrike postoje značajne razlike u razvijenosti pojedinih država. Identičan postotak ispitanih se u potpunosti složio s tvrdnjom i u 4. razredu gimnazija. Kod učenika strukovnih škola taj postotak ne odstupa previše. Naime, 67 % ispitanih slaže se s ovom tvrdnjom.

Većina učenika smatra i da se globalni ekološki problemi održavaju na Afriku. Međutim tu postoje malo veća odstupanja između učenika 4. razreda gimnazije i ostalih ispitanika, posebno učenika strukovne škole. Od svih ispitanih, 71 % učenika 4. razreda gimnazije slaže se s tvrdnjom da se globalni ekološki problemi održavaju i na Afriku. Kod učenika trećih razreda gimnazije postotak onih koji se slažu s ovom tvrdnjom iznosi 63 % ispitanih, a kod učenika strukovne škole 56 %. Nešto veće razlike u stavovima ispitanika uočene su kod tvrdnje o etničkim, religijskim i vjerskim razlikama među afričkim stanovništvom.

Sl. 4. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o etničkoj, religijskoj i jezičnoj heterogenosti afričkog stanovništva

Izvor: vlastita izrada prema anketnom istraživanju

Kod ispitanih učenika, većina učenika strukovnih škola slaže se s tvrdnjom o postojanju jasno izraženih etničkih, religijskih i jezičnih razlika u Africi. Učenici 3. i 4. razreda gimnazija se većinom djelomično slažu o postojanju takvih razlika. Kod učenika strukovnih škola je i najmanji postotak onih koji se u potpunosti ne slažu s postojanjem jasno izraženih etničkih, religijskih i jezičnih razlika (sl. 4).

Razlika postoji i u percepciji političke stabilnosti u Africi. Najviše učenika trećeg razreda gimnazije, njih 36 % djelomično se ne slaže s tvrdnjom da je Afrika danas politički nestabilnija no što je to bila u prošlosti. Učenici četvrtih razreda i strukovne škole se u većini djelomično slažu s ovom tvrdnjom. Učenici trećih razreda najviše se djelomično slažu da su građanski ratovi i politička nestabilnost prisutni u Africi i danas, a učenici četvrtih razreda i strukovne škole se u većini slažu da su građanski ratovi i politička nestabilnost i danas prisutni.

Svi ispitani učenici prepoznaju kolonijalizam kao jedan od uzroka današnje političke nestabilnosti Afrike. Kod učenika trećeg razreda gimnazije 49 % ispitanika u potpunosti se slaže s tvrdnjom da kolonijalna prošlost Afrike utječe na današnju političku nestabilnost nekih država. Kod učenika četvrtih razreda gimnazija taj postotak iznosi 51 %, a kod učenika strukovne škole 41 %. Učenici obaju razreda gimnazije i strukovne škole u najvećoj mjeri

djelomično se ne slažu s tvrdnjom da su problemi s kojima se Afrika suočava njena posebnost i da ne mogu utjecati na druge dijelove svijeta.

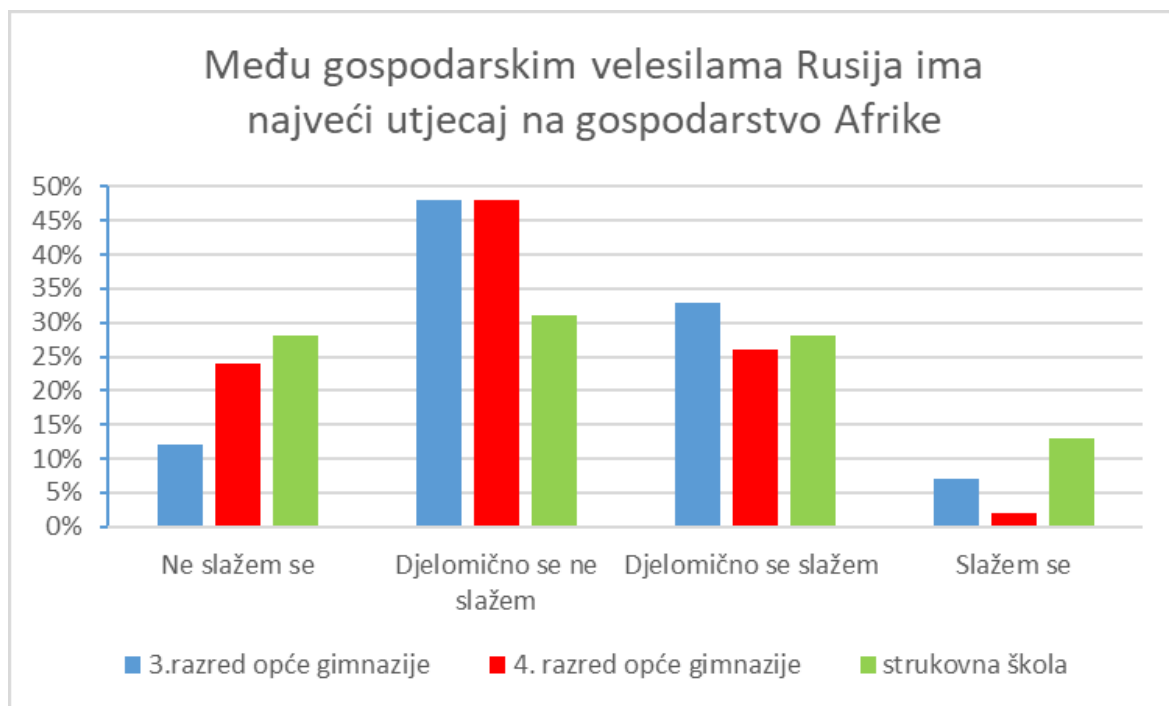
6.1.2. Utjecaj globalnih sila na Afriku

Anketno istraživanje pokazalo je da nema prevelikih razlika u percepciji utjecaja globalnih sila na Afriku kod učenika trećih i četvrtih razreda gimnazije i kod učenika strukovne škole. Od svih ispitanih učenika trećeg razreda gimnazija, njih 78 % slaže se ili djelomično slaže s tvrdnjom da svjetske velesile i danas iskorištavaju resurse Afrike kao i u prošlosti. Kod učenika četvrtih razreda njih 83 % slaže se s tom tvrdnjom, a kod učenika strukovne škole njih 85 %.

Od svih ispitanih, najveći je postotak onih koji se djelomično slažu s tvrdnjom da Afrika previše ovisi o globalno najmoćnijim državama svijeta (52 % kod učenika trećih razreda, 47 % kod učenika četvrtih razreda i 46 % kod učenika strukovne škole).

Nisu uočena veća odstupanja kod učenika različitih škola i razreda niti u ispitivanju stava o tome provode li svjetske velesile u Africi politiku vlastitih interesa. Kod učenika trećeg razreda, njih 54 % slaže se s time da svjetske velesile više provode politiku vlastitih interesa u Africi, nego što pomažu rješavanju problema afričkih država. Kod učenika četvrtog razreda njih 56 % se slaže s ovom tvrdnjom, a kod učenika strukovne škole najviše je onih koji se djelomično slažu s tom tvrdnjom, njih 46 %.

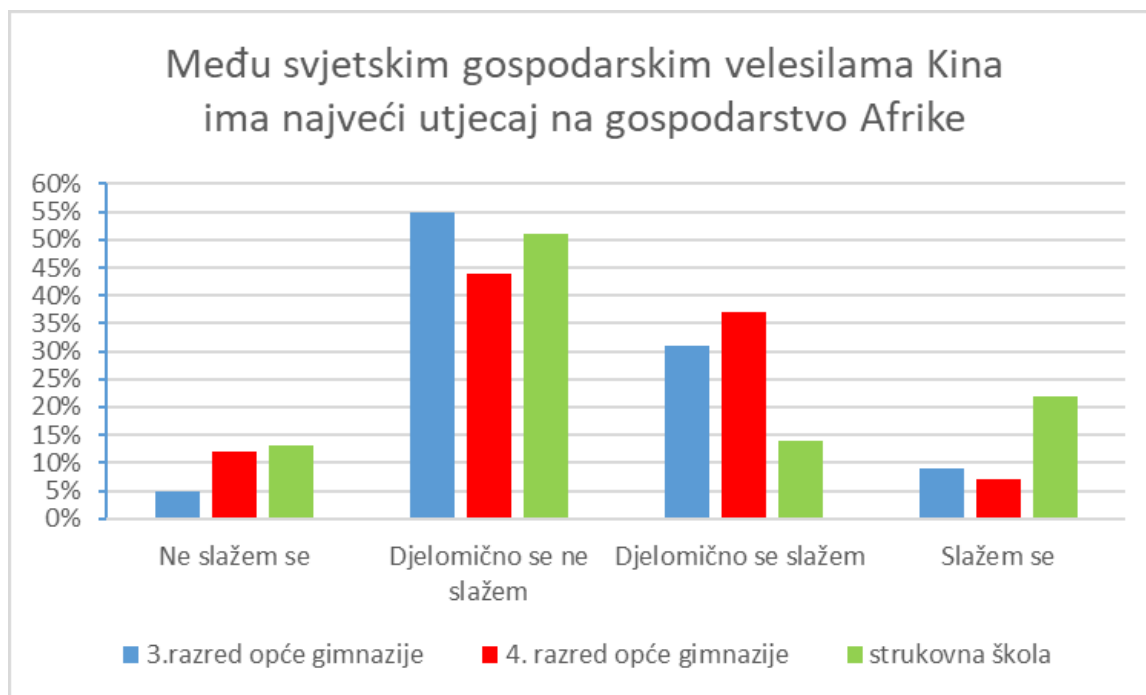
Iz ovih rezultata vidljivo je da većina učenika prepoznaje utjecaj globalnih sila na Afriku danas bez obzira na razred i školu koju pohađaju. Anketnim upitnikom provjeravani su i stavovi učenika o tome koja od stranih sila ima najveći utjecaj na gospodarstvo Afrike danas. Slika 5. prikazuje stupanj slaganja učenika s tvrdnjom da Ruska Federacija ima najveći gospodarski utjecaj na Afriku.

Sl. 5. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o utjecaju Ruske Federacije na gospodarstvo Afrike

Izvor: vlastita izrada prema anketnom istraživanju

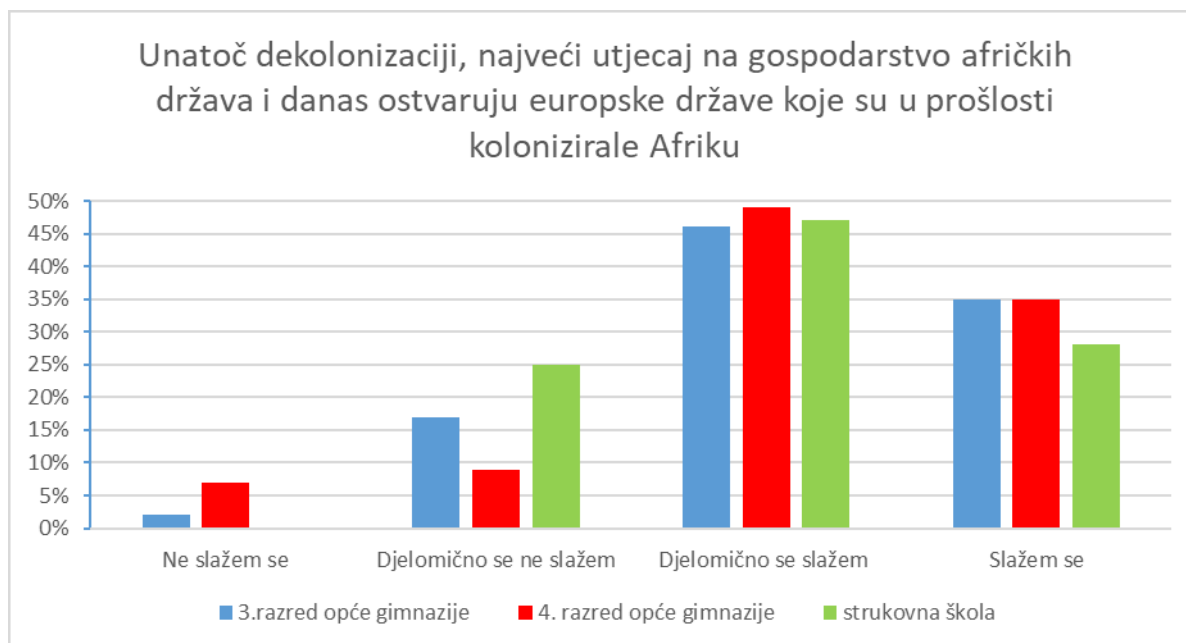
Rezultati ankete pokazuju da učenici uglavnom ne smatraju da Ruska Federacija najviše utječe na gospodarstvo Afrike danas. Nema jasnije izraženih razlika u odgovorima učenika različitih razreda gimnazija i strukovne škole. Nešto je veći udio onih učenika koji se u potpunosti ili djelomično ne slažu s tvrdnjom da Ruska Federacija najviše gospodarski i ekonomski utječe na Afriku kod učenika četvrtih razreda gimnazije u odnosu na ostale učenike.

Sl.6. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o utjecaju Kine na gospodarstvo Afrike.

Izvor: vlastita izrada prema anketnom istraživanju

Nema većih razlika niti u percepciji kineskog ekonomskog i gospodarskog utjecaja na Afriku. Većina ispitanika ne prepoznaje Kinu kao državu koja najviše utječe na afričko gospodarstvo. Kod učenika strukovne škole veći je udio onih koji se slažu s tvrdnjom da Kina najviše utječe na afričko gospodarstvo, nego kod ostalih ispitanih skupina učenika. S druge strane, kod učenika strukovnih škola manji je udio onih koji se djelomično slažu s tom tvrdnjom. Kod učenika gimnazije, najveći je udio onih koji se djelomično ne slažu s tom tvrdnjom. Veći udio učenika trećeg razreda gimnazije djelomično se ne slaže s navedenom tvrdnjom u odnosu na učenike četvrtih razreda gimnazije. S druge strane, veći udio učenika četvrtih razreda gimnazije djelomično se slaže s navedenom tvrdnjom u odnosu na učenike trećih razreda gimnazije.

Sl. 7. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o utjecaju europskih država, nekadašnjih kolonijalnih sila, na gospodarstvo Afrike

Izvor: vlastita izrada prema anketnom istraživanju

Podaci prikazani na sl. 7. ukazuju na to da većina učenika prepoznaje europske države, bivše kolonijalne sile, kao strane sile koje najviše utječu na gospodarstvo afričkih država danas. Nema značajnijih razlika u odgovorima učenika različitih razreda i škola. Kod učenika strukovnih škola nitko od ispitanika nije se izjasnio da se ne slaže s tvrdnjom da europske države, bivše kolonijalne sile, danas najviše utječu na afrička gospodarstva. Međutim, kod učenika strukovne škole nešto je veći udio onih koji se djelomično slažu s tom tvrdnjom, nego što je to slučaj kod ostalih ispitivanih skupina.

Kod vojno-strateškog utjecaja najviše učenika svih ispitivanih skupina djelomično se slaže s tvrdnjom da Sjedinjene Američke Države ostvaruju najveći vojno-strateški utjecaj na afričke države. Kod učenika trećih razreda gimnazija, njih 42 % djelomično se slaže s tom tvrdnjom, kod učenika četvrtih razreda gimnazija njih 49 %, a kod učenika strukovne škole 57 %. Kod učenika trećih razreda gimnazija nešto je manji postotak onih koji se djelomično slažu s ovom tvrdnjom u odnosu na ostale skupine ispitanika, ali kod učenika trećih razreda gimnazija ujedno je i najveći postotak onih koji se u potpunosti slažu s ovom tvrdnjom u odnosu na ostale ispitane skupine. Na osnovu toga možemo zaključiti da učenici uglavnom prepoznaju da Sjedinjene Američke Države ostvaruju najveći vojni utjecaj na Afriku.

6.1.3. Perspektive Afrike

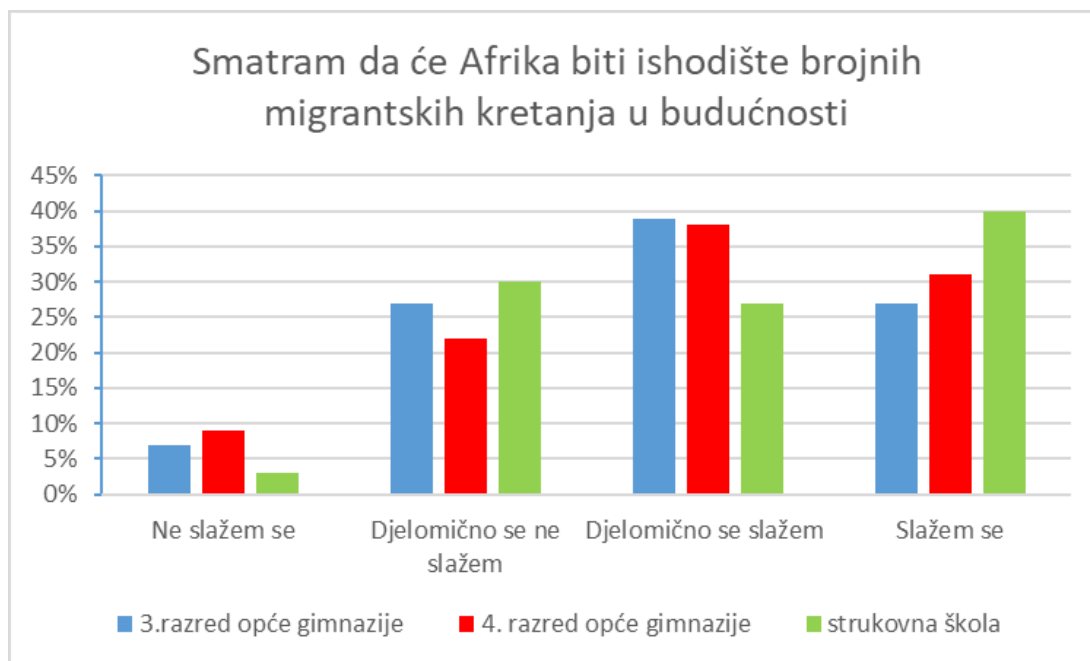
Anketno istraživanje obuhvatilo je i provjeru učeničkih stavova o perspektivama budućeg razvoja Afrike. Većina ispitanih učenika smatra da bi Afrika mogla biti vrlo razvijen kontinent s obzirom na svoje gospodarske potencijale. Kod učenika trećih razreda gimnazija, njih 86 % se slaže ili djelomično slaže s tvrdnjom da bi Afrika mogla biti razvijeni kontinent s obzirom na svoje gospodarske potencijale. S tom tvrdnjom se djelomično ili u cijelosti slaže i 84 % ispitanih učenika četvrtog razreda gimnazije, ali i 78 % učenika strukovne škole.

Nema većih razlika ni u percepciji ulaganja u obrazovanje kao mogućnosti za rješavanje afričkih problema. Kod učenika trećih razreda gimnazije, njih 83 % slaže se u potpunosti i djelomično s tvrdnjom da ulaganje u obrazovanje može riješiti probleme s kojima se suočavaju afričke države. Kod učenika četvrtih razreda gimnazije, njih 87 % se u potpunosti ili djelomično slaže s tom tvrdnjom, a kod učenika strukovne škole njih 84 %.

Učenici vide i razvoj turizma kao priliku za poboljšanje gospodarske situacije u Africi. Od svih ispitanih učenika trećih razreda gimnazije, njih 52 % se potpuno slaže s tvrdnjom da je razvoj turizma prilika za gospodarski razvoj Afrike. S tim se u potpunosti slaže i 40 % učenika strukovne škole, ali i 39 % učenika četvrtih razreda gimnazija.

Demografsku situaciju u Africi učenici dominantno vide kao njen potencijal za budući gospodarski razvoj. U svim ispitanim skupinama najviše učenika se djelomično slaže s tvrdnjom da je demografska situacija Afrike njen potencijal za budući gospodarski razvoj. Kod učenika trećih razreda gimnazija 41 % ispitanih slaže se s ovom tvrdnjom, kod učenika četvrtih razreda gimnazija 46 % učenika, a kod učenika strukovne škole 57 % ispitanih.

Na slici 8. vidljivi su stavovi ispitanika o tezi da će Afrika biti ishodište brojnih migrantskih kretanja u budućnosti.

Sl. 8. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o percepciji Afrike kao ishodišta migracija u budućnosti

Izvor: vlastita izrada prema anketnom istraživanju

Na osnovu ovih rezultata vidljivo je da učenici uglavnom smatraju da će u budućnost Afrika biti ishodište mnogih migracija. Nešto je veći udio učenika strukovne škole koji se potpuno slažu s tvrdnjom da će Afrika biti ishodište brojnih migracija u budućnosti, u odnosu na druge skupine ispitanika. U ostalim skupinama veći je udio onih koji se djelomično slažu s tom tvrdnjom.

6.1.4. Pitanja otvorenog tipa

Anketni upitnik sadržavao je i jedno pitanje otvorenog tipa u kojem se od ispitanika tražilo da izdvoje tri problema Afrike i navedu izvor iz kojeg su saznali o problemu. Ovim pitanjem se nastojalo utvrditi koliko ispitanika informacije o Africi dobiva u školi (u organiziranom učenju i poučavanju), a koliko iz drugih izvora informiranja (mediji, internet i dr.).

Tab. 17. Problemi Afrike prepoznati u anketnom istraživanju

Odgovor	Broj odgovora
Glad	88
Siromaštvo / gospodarska nerazvijenost	57
Neobrazovanost stanovništva	54
Politička nestabilnost	29
Bolesti i loš zdravstveni sustav	25
Otežan pristup pitkoj vodi	25
Neokolonijalizam	12
Ekološki problemi	10
Infantilni mortalitet	9
Kolonijalna prošlost	3
Sigurnost na ulicama	3
Visoke stope rodnosti	3
Visok stupanj korupcije	2
Loša prometna infrastruktura	2
Migracije stanovništva	1
Loša internetska mreža	1
Trgovina ljudima	1

Izvor: anketno istraživanje

U tablici 17. vidljivo je da većina učenika izdvaja glad kao jedan od problema Afrike. Veliki broj učenika izdvaja i neobrazovanost stanovništva, ali i siromaštvo odnosno gospodarsku nerazvijenost kao najveće probleme Afrike. Zastupljeni su i odgovori koji se odnose na političku nestabilnost („građanski ratovi, česta smjena vlasti, politički nemiri“ i sl.). Kao jedne od zastupljenijih odgovora na pitanje o problemima u Africi ispitanici su navodili bolesti i loš zdravstveni sustav te otežan pristup pitkoj vodi.

Kao izvore informiranja o problemima u Africi ispitanici su navodili školu, internet i medije. Frekvencija odgovora prikazana je u tablici 18.

Tab. 18. Izvori informiranja o problemima Afrike

Odgovor	Broj odgovora
Škola	59
Internet	31
Mediji	18

Izvor: anketno istraživanje

Prema rezultatima ankete većina učenika je znanje o Africi stekla u školi. Čest odgovor bio je i „na satovima geografije“. To potvrđuje važnost poučavanja geografije u razvoju općeg znanja i poznavanju Afrike kod učenika srednjih škola. Zbog toga je važno da i sami nastavnici geografije imaju dovoljno stručnog znanja za poučavanje sadržaja o Africi. Ta stručna znanja potrebno je redovno ažurirati i nadopunjavati s obzirom da se radi o kontinentu brzih demografskih, ali i političkih i drugih promjena. Sljedeći odgovor po zastupljenosti bio je internet, a ispitanici su kao izvor informiranja o problemima Afrike najmanje isticali medije.

7. RASPRAVA

Spoznaje u ovom radu o odnosu globalnih sila u Africi, proizašle iz pregleda statističkih pokazatelja i literature, u skladu su s jednim od najnovijih geopolitičkih analiza i istraživanja o utjecaju globalnih sila na Afriku. S obzirom na to da je utjecaj svjetskih sila na Afriku proces koji se trenutno odvija, istraživanja i geopolitičke analize trebat će nadopunjavati u skladu s novim odnosima svjetskih sila globalno, ali i u Africi. Zaključci u ovom radu, kao i u dosadašnjim geopolitičkim analizama, previđaju trend nastavka većeg ekonomskog i vojnog jačanja kineske prisutnosti u Africi. Paralelno se previđa i trend smanjene prisutnosti bivših europskih kolonijalnih sila. U budućnosti možemo očekivati trend sve većeg sukoba interesa Sjedinjenih Američkih Država i Kine na afričkom prostoru. Takva predviđanja poklapaju se s recentnim radovima koji obuhvaćaju novije geopolitičke analize (Marshall, 2022).

Noviji radovi o budućim migrantskim kretanjima u svijetu previđaju sve veću ulogu Afrike kao kontinenta ishodišta svjetskih migracija (Farris i dr., 2022). Zaključci u ovom radu u skladu su s tim pretpostavkama.

Istraživanja o poznavanju sadržaja Afrike kod učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj nisu dosada provedena. Samim time, rezultati izneseni u ovom radu nisu usporedivi s prijašnjim razdobljima poučavanja geografije. Neki rezultati u anketnom upitniku ukazuju na visok utjecaj

osobnih interesa učenika na poznavanje sadržaja o Africi. Unutar istog razreda dani su dijametralno različiti odgovori u anketnom upitniku. To ukazuje na to da unatoč jednakom sustavu poučavanja ne možemo očekivati identične razine poznavanja neke teme kod učenika. Razina poznavanja tema ovisi o više faktora. Pored kurikuluma i obrazovnog sustava, neizostavan faktor je i osobna motiviranost učenika. Ovakvi zaključci u skladu su s promišljanjima psihologije i sociologije obrazovanja i pedagogije (Palekčić, 2005).

8. ZAKLJUČAK

Odnos između svjetskih velesila predmet je istraživanja brojnih znanosti i njihovih disciplina. Geografija i povijest daju poseban doprinos takvim istraživanjima. Uloga geografa i povjesničara u istraživanju budućih promjena u odnosima globalnih sila u Africi je iznimna. Brzi porast broja stanovnika uzrok je očekivanim predviđanjima većih migracija iz Afrike u budućnosti. Te migracije i sad znatno pogađaju Europu utječući i na politike pojedinih država, ali i homogenost Europske unije u cjelini. Danas se ubrzano mijenjaju globalni odnosi između najmoćnijih država svijeta. Te promjene utječu na brojne aspekte života ljudi diljem svijeta pa i Afrike. Zbog toga je važno integrirati temu odnosa globalnih sila u Africi u nastavu geografije. Za poučavanje ove teme potrebno je produbljivati stručne kompetencije nastavnika geografije. Nastavnici geografije i povijesti imaju širok dijapazon stručnih znanja potrebnih za poučavanje ove teme jer je utjecaj stranih sila na Afriku povijesna konstanta koju je moguće pratiti od najranije povijesti Afrike preko razdoblja kolonizacije do hladnoratovskog doba i suvremenog razdoblja. Sadržaj ovog diplomskog rada može biti dobra osnova za pripremu nastavnika geografije za poučavanje ishoda iz predmetnog kurikuluma, ponajviše onih ishoda koji se tiču suvremenih problema Afrike i geopolitičke podijeljenosti svijeta.

U ovom radu su odnosi globalnih sila analizirani na primjeru Afrike u razdoblju hladnog rata i suvremenog doba. Analizom je provjeravano pet postavljenih hipoteza.

Hipoteza 1: Unatoč dekolonizaciji, Afrika je tijekom hladnog rata, ali i danas ostala poprište rivaliteta globalnih sila.

Tijekom hladnog rata Afriku je zahvatio proces dekolonizacije. Mnoge afričke države dobile su neovisnost. Hladni rat je obilježio sukob dvaju ideološki političkih blokova prevođenih SAD-om i SSSR-om. Poligon tog sukoba bio je gotovo cijeli svijet. Ova dva suprotstavljena bloka imala su i posebnu politiku prema državama Trećeg svijeta. Trećem svijetu pripadala je

i Afrika. Afrika je tako, unatoč dekolonizaciji, tijekom hladnog rata ostala poprište sukoba globalnih sila. SAD i SSSR su konfrontirali svoje politike u Africi zastupajući različite suprotstavljene frakcije u građanskim ratovima u afričkim državama. Primjeri za to su građanski ratovi u Angoli, Etiopiji, Kongu i dr. Raspadom Sovjetskog Saveza nije došlo do kraja rivalstva globalnih sila u Africi. Afrika je i danas poligon takvih sukoba. Danas je nešto istaknutija ekonomska priroda sukoba globalnih sila u Africi. Kina ima jak trgovinski utjecaj na afričke države, a i ulaže znatna financijska sredstva u mnoge od njih. SAD nastoji sačuvati svoje interesne sfere u Africi uspostavljanjem vojnih baza duž kontinenta. Afrika je i danas, kao i u svojoj prošlosti, važan rezervoar sirovina za globalne sile. Zbog toga njihov sukob na kontinentu i danas traje. U odnosu na hladnoratovsko razdoblje, danas je Afrika poprište sukoba većeg broja svjetskih velesila. Osim SAD-a i Kine, sve veći utjecaj na Afriku ostvaruju Ruska Federacija i arapske države (Ujedinjeni Arapski Emirati i Saudijska Arabija). Od dekolonizacije utjecaj europskih država sve više slabi, ali je još uvijek primjetan. Posebno utjecaj Francuske. U odnosu na hladni rat, danas globalne sile ulažu više novca kroz prizmu izravnih stranih ulaganja. Trgovinski odnosi postaju jako bitni. Globalne sile danas većinom nastoje održati političku stabilnost kontinenta kako se ne bi ugrozili ekonomski interesi koje imaju na kontinentu. Tijekom razdoblja hladnog rata bilo je slučajeva utjecaja globalnih sila na političku destabilizaciju afričkih država s ciljem što većeg utjecaja na Afriku. Primjer za to je i američki utjecaj na vladu DR Konga, ali i sovjetski utjecaj na Etiopiju. Ekonomski, vojni i politički utjecaji, koje su globalne sile imale na Afriku tijekom hladnog rata i danas, dokazuju da je Afrika unatoč dekolonizaciji ostala poprište sukoba globalnih sila. Time je prva hipoteza u potpunosti potvrđena.

Hipoteza 2: U odnosu na razdoblje hladnog rata, Kina danas ostvaruje najveći gospodarski utjecaj u Africi

Danas je Kina najveći trgovinski partner brojnim afričkim državama. Između ostalih, najveći je trgovinski partner Republici Južnoj Africi i Demokratskoj Republici Kongo koje imaju vrlo velike resurse mineralnih sirovina. Kina danas ulaže i najviše kapitala u Afriku kroz izravna strana ulaganja. Kina ulaže u brojne infrastrukturne projekte diljem regije (željezničke pruge u Etiopiji i Angoli, luka u Tanzaniji, naftna polja u Nigeru itd.). Realizacijom tih infrastrukturnih projekata ostvaruje i lakši pristup tržištu mineralnih resursa u Africi. Ekonomski utjecaj Kine u ovom stoljeću eksponencijalno raste. Kina je i vojno prisutna u Africi. U Džibutiju je 2017. godine otvorila prekomorsku vojnu bazu. Time njen utjecaj ne raste samo ekonomski, nego i vojno. Iz svega navedenog može se zaključiti da Kina danas ostvaruje višestruko veći utjecaj u

Africi u odnosu na hladni rat. Danas su sukobi između globalnih sila u Africi poglavito ekonomske prirode, a Kina ima najveći ekonomski utjecaj u Africi. Time je druga hipoteza potvrđena u potpunosti.

Hipoteza 3: Odnos globalnih sila u Africi izravna je refleksija njihovog globalnog geopolitičkog odnosa.

Kroz povijest je odnos globalnih sila bio uvjetovan i njihovim globalnim geopolitičkim odnosom. Reakcija SAD-a u Sueskoj krizi dijelom je uvjetovana i sovjetskom intervencijom u Mađarskoj 1956. godine. Sjedinjene Američke Države ne daju jasnu podršku intervenciji Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva zbog nacionalizacije Sueskog kanala jer bi time izgubile pravo kritike SSSR-a zbog intervencionizma u Mađarskoj. Kraha američke politike u Vijetnamu jedan je od uzroka većeg angažmana SAD-a u građanskom ratu u Angoli. Slabiji sovjetski angažman u početnim fazama sukoba u regiji Ogaden uzrokovan je pokušajima održavanja politike detanta. Danas je trgovinska napetost u Africi između SAD-a i Kine dijelom puno globalnijeg trgovinskog sukoba ove dvije države. Gomilanje vojnih baza u Džibutiju dobar je primjer prelijevanja globalnih sukoba u Afriku. Japan je pojačao vojno prisustvo kako bi spriječio jačanje Kine na Indijskom oceanu. To je jedan od elemenata azijsko-pacifičkog rivalstva Kine i Japana koji se prelijeva u Afriku. Ovi primjeri pokazuju da su politike globalnih sila prema Africi izazvane njihovim globalnim geopolitičkim odnosom. Time je treća hipoteza u potpunosti potvrđena.

Hipoteza 4: Globalne sile imat će značajnu ulogu u budućem razvoju afričkih država.

Agenda Afrika 2063 propisuje temeljne razvojne projekte koji bi trebali pomoći ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju Afrike. Neki od tih projekata uključuju unaprjeđenje infrastrukture, donošenje jedinstvene strategije upravljanja sirovinama i prestanak ratnih sukoba na kontinentu. U ovim ciljevima velik je utjecaj globalnih sila. Njihova izravna strana ulaganja dobrim dijelom odlaze na unaprjeđenje infrastrukture. Brojne strane kompanije sudjeluju u eksploataciji rudnih sirovina u Africi. Strane vlade će tako imati značajnog utjecaja u donošenju strategije racionalnog i održivog upravljanja afričkim sirovinama. Vojna prisutnost globalnih sila u Africi zasad nije donijela mir. Afriku i dalje pogađa postojanje brojnih terorističkih organizacija koje djeluju na političkoj destabilizaciji država i regije. Vojske nacionalne vlade često nisu dovoljno sposobne rješavati probleme rastućeg terorizma unutar svojih granica. To smo imali prilike vidjeti i na primjeru Malija, čija vlada nije uspijevala ugušiti pobunu na sjeveru države koja je imala podršku i regionalnih terorističkih pokreta. Zbog

toga možemo zaključiti da će razvoj afričkih država u budućnosti u većoj ili manjoj mjeri ovisiti o globalnim silama jer pojedine afričke države i regije trenutno nemaju dovoljno vlastite sposobnosti za nošenje s gorućim problemima. Time je četvrta hipoteza u potpunosti potvrđena.

Hipoteza 5: Učenici završnog razreda općih gimnazija više su upoznati sa sadržajima o problemima, utjecaju globalnih sila i perspektivama Afrike od ostalih učenika srednjih škola

Ova hipoteza ispitana je anketnim upitnikom. Rezultati su pokazali da nema jasnije izražene razlike u odgovorima učenika trećih razreda gimnazije, četvrtih razreda gimnazije i strukovnih škola. Gotovo sve tvrdnje imaju ujednačenu koncentraciju odgovora u pojedinim skupinama ispitanika. Rezultati ukazuju na to da na razinu poznavanja sadržaja o Africi utječe kvaliteta nastave geografije, ali i osobni interesi pojedinih učenika. Anketa je pokazala da učenici imaju dobro opće znanje o problemima i perspektivama Afrike. Slabije prepoznaju trenutne geopolitičke odnose globalnih sila u Africi bez obzira na vrstu škole i razred. Većina odgovora ukazuje na to da učenici još uvijek smatraju da bivše europske kolonijalne sile utječu na gospodarstvo Afrike više od Kine. S obzirom na to da nema većih oscilacija u odgovorima niti kod jedne skupine ispitanika ova hipoteza nije potvrđena.

LITERATURA I IZVORI

Popis literature

1. Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., 2010: *Međunarodno pravo 1*, Školska knjiga, Zagreb.
2. African Union, 2013: Agenda 2063: Africa We Want, https://au.int/sites/default/files/documents/36204-docagenda2063_popular_version_en.pdf (pristup 20. 7. 2023.)
3. Bilas, V., Franc, S., 2011: Značajke regionalnih ekonomskih integracija na području Australije i Pacifika, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 9 (1), 171-189
4. Borensztein, E., De Gregorio, J., Lee, J. W., 1998: How does foreign direct investment affect economic growth?, *Journal of International Economics*, 45 (1), 115-135.
5. Calvocoressi, P., 2003: *Svjetska politika nakon 1945.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
6. Clark, J. F., 1998: Foreign Intervention in the Civil War of the Congo Republic, *African Issues*, 26 (1), 31-36
7. Cole, R., 2008: The Regionalization of Africa in Undergraduate Geography of Africa Textbooks, 1953 to 2004, *Journal of Geography*, 107 (2), 61-74.
8. Cravetto, E. (ur.), 2008: *Povijest 15: Kolonijalna Carstva i Imperijalizam*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb.
9. Cvetičanin, N., Mandić, M., 2021: Suton međunarodnog liberalnog poretka, dijalektika političke mehanike i novi Vestfalski sistem za 21. vek, *Politička misao*, 58 (1), 103-126
10. Engdahl, F. W., 1993: *Stoljeće rata: Anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, AGM, Zagreb.
11. Farris, J., Johnson, E. M., Morgan, S., 2022: Foreign Direct Investment in Africa: Recent Trends Leading up to the African Continental Free Trade Area (AfCFTA), *Economic Information Bulletin*, 242, 1-25.
12. Druck, P., Magud, N. E., Mariscal, R., 2018: Collateral damage: Dollar strength and emerging markets' growth, *The North American Journal of Economics and Finance*, 43 (1), 97-117
13. Institute for Security Studies (ISS), 2019: Proceed with caution: Africa's growing foreign military presence, <https://issafrica.org/iss-today/proceed-with-caution-africas-growing-foreign-military-presence> (pristup: 20. 7. 2023).

14. Jozić, J., 2010: Geopolitička doktrina "države koridor", *Međunarodne studije*, 10 (1), 75-95
15. Kozłowski, A., Lennon T. J. A., 2008: *Global Powers in the 21st Century: strategies and relations*, MIT Press, Cambridge.
16. Kurečić, P., 2002: *Novi svjetski geopolitički poredak*, magistarski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb.
17. Lončar, A., 2011: Koncept kolektivne sigurnosti i mirovne operacije Ujedinjenih naroda, *Pravnik*, 45 (90), 31-48.
18. Macfarlane, S. N., 2006: The 'R' in BRICs: is Russia an emerging power?, *International Affairs*, 82 (1), 41–57
19. Marić, B., 2017: Novi „put svile“, *Anali poslovne ekonomije*, 9 (17), 37-44.
20. Marshall, T., 2018: *U okovima geografije*, Znanje, Zagreb.
21. Marshall, T., 2021: *Doba podjela: Zašto u svijetu niču novi zidovi?*, Znanje, Zagreb.
22. Marshall, T., 2022: *Moć geografije*, Laguna, Beograd.
23. Nekić, D., 2011: Uspon kineske ratne mornarice iz regionalne u globalnu ratnu mornaricu, *Polemos*, 14 (1), 11-32.
24. Nejašmić, I., 2005: *Demografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
25. Nkrumah, K., 1963: *Africa Must Unite*, Frederick A. Praeger, New York.
26. Palekčić, M., 2005: Utjecaj kvalitete nastave na postignuća učenika, *Pedagogijska istraživanja*, 2 (2), 209-233.
27. Pearce, J., 2012: Control, politics and identity in the Angolan Civil War, *African Affairs*, 111 (444), 442-465.
28. Rodney, W., 1972: *How Europe Underdeveloped Africa*, Bogle-L'Ouverture Publications, London.
29. Westad, O. A., 2009: *Globalni hladni rat: Velike sile i Treći svijet*, Golden marketing, Zagreb.
30. Warner, G., 1991: The United States and the Suez crisis, *International Affairs*, 67 (2) 303–317
31. Watson, J. H. A., 1963: French-Speaking Africa since Independence, *African Affairs*, 62 (248), 211-222.

32. Westcot, N., 2019: The Trump Administration's Africa policy, *African Affairs*, 118 (473), 737-749.

Popis izvora

1. International Monetary Fund (IMF), IMF Database, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61545852> (pristup: 20. 6. 2023.)
2. MZO, 2019: Kurikulum nastavnog predmeta Geografija za osnovne škole i gimnazije, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_145.html ,(pristup 23. 7. 2023.)
3. MZO, 2020: Strukovni kurikulum za stjecanje kvalifikacije Tehničar za cestovni promet, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_04_41_877.html ,(pristup 23. 7. 2023.)
4. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), SIPRI Military Expenditure Database, <https://www.sipri.org/databases/milex> (pristup 18. 6. 2023.)
5. UN, United Nation Population Prospects 2022, <https://population.un.org/wpp/> (pristup 12. 7. 2023.)
6. WTO, WTO Trade Profiles 2022, https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles22_e.htm (pristup 29. 6. 2023.)

Prilozi

1. Popis slika

Sl. 1. Afričke države prema godini stjecanja neovnosti.....	27
Sl. 2. Najveći izvozni partneri afričkih država 2020. godine.....	39
Sl. 3. Afričke države u kojima Sjedinjene Američke Države imaju vojnu bazu.....	44
Sl. 4. Stupaj slaganja ispitanika s tvrdnjom o etničkoj, religijskoj i jezičnoj heterogenosti afričkog stanovništva.....	52
Sl. 5. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o utjecaju Ruske Federacije na gospodarstvo Afrike.....	54
Sl. 6. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o utjecaju Kine na gospodarstvo Afrike.....	55
Sl. 7. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o utjecaju europskih država, nekadašnjih kolonijalnih sila, na gospodarstvo Afrike.....	56
Sl. 8. Stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjom o percepciji Afrike kao ishodišta migracija u budućnosti.....	58

2. Popis tablica

Tab. 1. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u Sjedinjenih Američkih Država od 1950. do 2022. godine.....	11
Tab. 2. BDP i BDP p.c. Sjedinjenih Američkih Država od 1990. do 2022. godine.....	12
Tab. 3. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u Kine od 1990. do 2000. godine.....	15
Tab. 4. BDP i BDP p.c. Kine od 1990. do 2022. godine.....	16
Tab. 5. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje u BDP-u Ruske Federacije od 2000. do 2022. godine.....	19
Tab. 6. BDP i BDP p.c. Ruske Federacije od 2000. do 2020. godine.....	19
Tab. 7. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje Francuske od 1950. do 2022. godine.....	22

Tab. 8. Ukupna vojna potrošnja i udio ukupne vojne potrošnje Ujedinjenog Kraljevstva od 1950. do 2022. godine.....	23
Tab. 9. BDP i BDP p.c. Francuske od 1990. do 2000. godine.....	24
Tab. 10. BDP i BDP p.c. Ujedinjenog Kraljevstva od 1990. do 2000. godine.....	24
Tab. 11. Porast stanovništva svijeta i pojedinih kontinenata/makroregija od 1900. do 1950. i od 1950. do 2000. godine	28
Tab. 12. Ukupna stopa fertiliteta Afrike od 1950. do 1990. godine.....	29
Tab. 13. Ukupna vrijednost izravnih stranih ulaganja (FDI) u afričke države prema porijeklu od 2016. do 2020. godine.....	40
Tab. 14. Broj stanovnika Afrike od 2000. do 2022. godine.....	47
Tab. 15. Ukupna stopa fertiliteta Afrike od 200. do 2022. godine.....	48
Tab. 16. Struktura i broj ispitanika anketnog istraživanja.....	50
Tab. 17. Problemi Afrike.....	59
Tab. 18. Izvori informiranja o problemima Afrike	60

3. Anketni upitnik

Za potrebe diplomskog rada kojeg izrađujem pod mentorstvom doc. dr. sc. Ružice Vuk na Geografskom odsjeku PMF-a provodim istraživanje o poznavanju odabranih tema o Africi u srednjim školama. Anketa je anonimna, a sudjelovanje dobrovoljno.

Anketni upitnik

Vrsta škole (gimnazija/strukovna škola) i razred:

U kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama?

	Ne slažem se 1	Djelomično se ne slažem 2	Djelomično se slažem 3	Slažem se 4
I. Problemi s kojima se suočava Afrika				
1. Unutar Afrike postoje značajne razlike u razvijenosti pojedinih država.				
2. Globalni ekološki problemi odražavaju se i na Afriku.				
3. Među afričkim stanovništvom su jako izražene etničke, religijske i jezične razlike.				
4. Danas je Afrika politički dosta nestabilniji kontinent, nego što je to bila u prošlosti.				
5. Kolonijalna prošlost Afrike utječe na današnju političku nestabilnost nekih afričkih država.				
6. Problemi s kojima se suočava Afrika posebnost su tog kontinenta pa ne utječu na druge dijelove svijeta.				
7. Građanski ratovi i politička nestabilnost i danas su vrlo učestali problemi afričkog kontinenta.				
II. Utjecaj globalnih sila na Afriku				
1. Afrika previše ovisi o globalno najmoćnijim državama svijeta.				
2.. Afričke države trebaju samostalno raditi na rješavanju vlastitih problema, bez pomoći međunarodnih globalnih sila.				
3.. Države svjetske velesile i danas iskorištavaju resurse Afrike kao i u prošlosti.				
4. Svjetske velesile u Africi više provode politiku vlastitih interesa, nego što pomažu rješavanju problema slabije razvijenih država Afrike.				

5. Među gospodarskim velesilama Rusija ima najveći utjecaj na gospodarstvo Afrike.				
6. Opravdana je vojna intervencija svjetskih velesila na afričkom prostoru jer ona pomaže uspostavi mira.				
7. Među svjetskim gospodarskim velesilama Kina ima najveći utjecaj na gospodarstvo Afrike.				
8. Među svjetskim vojnim silama Sjedinjene Američke Države imaju najveći vojno-strateški utjecaj na afričkom prostoru.				
9. Unatoč dekolonizaciji, najveći utjecaj na gospodarstvo afričkih država i danas ostvaruju europske države koje su u prošlosti kolonizirale Afriku.				
III. Perspektive Afrike				
1. S obzirom na gospodarske potencijale, Afrika bi mogla biti vrlo razvijeni kontinent.				
2. Ulaganje u obrazovanje može riješiti probleme s kojima se suočavaju afričke države.				
3. Smatram da će Afrika biti ishodište brojnih migrantskih kretanja u budućnosti.				
4. Razvoj turizma je prilika za gospodarski razvoj Afrike.				
5. Demografska situacija Afrike je njen potencijal za budući gospodarski razvoj.				

- Izdvojite tri problema Afrike i uz svaki problem navedite izvor iz kojeg ste saznali o njemu (Mediji, škola, Internet itd.)

Milorad Kondić, student 5.godine integriranog
preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog
studija *Geografija i povijest, smjer: nastavnički*

4. Priprema za nastavni sat

Opća gimnazija

PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA IZ GEOGRAFIJEⁱ

Ime i prezime učitelja/nastavnika: Milorad Kondić

Datum izvođenja nastavnog sata: 18. 9. 2023.

Naziv nastavnog sata	Svjetske velesile i Afrika kao primjer njihovog globalnog utjecaja	
Razred	4.	
Tip sata (obrada, ponavljanje, vježbanje, provjeravanje, kombinirani)	Obrada	
1. Odgojno-obrazovni ishodi nastavnoga predmeta - GEOGRAFIJ A GEO SŠ B.A.4.2. Učenik analizira geopolitičke, gospodarske i kulturno-civilizacijske aspekte podijeljenosti svijeta.	Ishodi učenja	Zadaci kojima ću provjeriti ishode učenja u završnom dijelu sata
	1. uspoređuje suvremene velesile prema gospodarskoj razvijenosti i vojnoj moći pomoću relevantnih statističkih podataka 2. pretražuje i interpretira statističke podatke pomoću IKT-a 3. navodi ključne probleme s kojima se suočava Afrika 4. objašnjava primjere utjecaja velesila na Afriku 5. izrađuje poster prema zadanim pravilima	1. Poredaj navedene države: - SAD - Kina -Ruska Federacija -Francuska a) prema razvijenosti njihovih gospodarstava počevši od najrazvijenije prema slabije razvijenoj temeljem podataka o BDP-u p.c. za 2022. godinu b) prema ukupnoj vojnoj potrošnji počevši od države s najvećom potrošnjom prema onima s manjom temeljem statističkih podataka o ukupnoj vojnoj potrošnji 2. Navedi ključne probleme s kojima se posljednjih godina suočavaju afričke države. 3. Objasni jedan primjer utjecaja velesila na Afriku.
2. Povezanost s očekivanjima MPT učiti kako učiti	uku D.4/5.2. Suradnja s drugima Učenik ostvaruje dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađuje u različitim situacijama i spreman je zatražiti i ponuditi pomoć.	
3. Povezanost s očekivanjima MPT osobni i socijalni razvoj	osr B.5.2. Suradnički uči i radi u timu.	
4. Povezanost s očekivanjima MPT IKT	ikt C.5.3. Učenik samoinicijativno i samostalno kritički procjenjuje proces i rezultate pretraživanja te odabire potrebne informacije među pronađenim informacijama ikt C.5.4.	

		Učenik samostalno i odgovorno upravlja prikupljenim informacijama.
5. Povezanost s očekivanjima drugih MPT-a i/ili odgojno-obrazovnim ishodima drugih nastavnih predmeta		<p>Povezanost s nastavnim predmetom povijest</p> <p>POV SŠ D.4.1. Učenik preispituje proces razvoja država i njihovo političko uređenje u svijetu i Europi nakon dvaju svjetskih ratova</p>
Tijek nastavnog sata		
Etape sata	Cilj etape	Aktivnosti učenikaⁱⁱ
Uvod	<p>provjera predznanja</p> <p>poticanje znatiželje</p> <p>najava cilja nastavnog sata</p>	<p>Prozvani učenici samostalno usmeno odgovaraju na postavljena pitanja koja služe ponavljanju nastavnih sadržaja prethodnih sati. Pitanja na koja učenici odgovaraju:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Što su državne granice? <i>Zamišljene linije koje omeđuju prostor neke države (očekivani odgovor)</i> 2. Koje oblike državnih granica poznajemo? <i>Morske, prirodne i umjetne. (očekivani odgovor)</i> 3. Što su enklave odnosno eksklave? <i>Enklave su regije, područja ili države čiji je teritorij u cijelosti okružen drugim teritorijem ili državom, sa stajališta države kojoj pripadaju, takve teritorije nazivamo eksklavama. (očekivani odgovor)</i> <p>Učenik gleda video isječak o hladnom ratu u Africi. Učenik samostalno usmeno navodi suprotstavljene sile i najveće hladnoratovske krize na afričkom kontinentu. Učenik samostalno usmeno objašnjava kolonijalnu prošlost Afrike. Učenik samostalno usmeno navodi asocijacije na pojam neokolonijalizam.</p> <p>Učenik sluša najavu cilja nastavnog sata (cilj nastavnog sata je upoznati se s gospodarskim i vojnim obilježjima svjetskih velesila i njihovim utjecajem na Afriku).</p>

<p>Glavni dio sata</p>	<p>Usvojiti geografska znanja o gospodarskoj i vojnoj snazi svjetskih velesila, geopolitičkoj podijeljenosti svijeta i mogućnosti utjecaja svjetskih velesila Afriku</p> <p>Razvijati vještine korištenja IKT-om, interpretiranja statističkih podataka, usmenog izražavanja, rada u skupinama i izrade postera</p>	<p>Učenici se dijele u 5 skupina s ravnomjernim brojem učenika. Svaka skupina predstavlja jednu velesilu (SAD, Kinu, Rusku Federaciju i Francusku). Jedna skupina predstavlja Afričku Uniju. Učenici samostalno rade na pripremi simulacije svjetskog summita o Africi. Svaka skupina predstavlja jednog člana summita. Učenici koji predstavljaju SAD, Kinu, Rusku Federaciju i Francusku u skupinama, koristeći se internetom, pretražuju statističke podatke Međunarodnog monetarnog fonda i Stockholm Peace Research Instituta o vojnoj i gospodarskoj snazi velesile koju predstavljaju. Učenici u skupinama, pomoću IKT-a, pretražuju podatke o političkom, vojnom i ekonomskom utjecaju sile koju predstavljaju na Afriku. U skupinama pripremaju materijale i izrađuju kraći poster prema danim uputama.</p> <p>Upute za izradu postera: Na dobivenom komadu A2 papira pripremi poster za međunarodni summit o Africi na kojem ćeš predstavljati svoju državu. Na poster uvrsti podatke o BDP-u p.c. svoje države i ulaganjima u vojsku za 2022. godinu. Navedi ključne odrednice politike svoje države prema Africi (Zašto ti je Afrika važna? Imaš li vojne baze u Africi? Ostvaruješ li trgovinsku razmjenu s afričkim državama?) U pripremi postera pomoći će ti statistički podaci WTO-a, internetska stranica Institut for Security Studies i članci na internetskim portalima.</p> <p>Jedna skupina predstavlja Afričku uniju. Učenici u skupini pretražuju demografske podatke o Africi na stranicama Svjetske banke i UN-a. Učenici u skupini izrađuju poster za simulaciju međunarodnog summita. Učenici u skupini pomoću IKT-a pretražuju podatke o problemima s kojima se Afrika suočava.</p> <p>Upute za izradu: Na dobivenom komadu A2 papira pripremi poster za međunarodni summit o Africi na kojem ćeš predstavljati Afričku Uniju. Na poster uvrsti podatke o porastu broja stanovnika Afrike u ovom stoljeću. Navedi ključne probleme s kojima se Afrika suočava.</p> <p>Predstavnik svake skupine samostalno usmeno izlaže poster svoje skupine. Ostali učenici simuliraju predstavnike svojih država na summitu. Nakon izlaganja postavljaju pitanja skupini koja izlaže (forma debate). Predstavnik svake skupine ima tri minute za izlaganje i jednu minutu za odgovor na pitanja. Prvo izlaže skupina koja predstavlja Afričku uniju i upoznaje sudionike summita s problemima s kojima se Afrika suočava.</p> <p>Izrađeni posteri postavljaju se u učionicu geografije. Na Međunarodni dan Afrike(25. 5.) organizira se razredna izložba „Globalne sile i Afrika“.</p>
<p>Završni dio sata</p>	<p>primijeniti naučeno</p>	<p>Učenici samostalno pismeno odgovaraju na postavljena pitanja koja imaju za cilj provjeru usvojenosti zadanih ishoda. Nakon toga usmeno samostalno izvješćuju o danim odgovorima. Metodom razgovora provjerava se usvojenost ishoda.</p>

	formativno vrednovati	<p>Pitanja:</p> <p>1. Poredaj navedene države:</p> <ul style="list-style-type: none"> - SAD - Kina - Ruska Federacija - Francuska <p>a) prema razvijenosti njihovih gospodarstava počevši od najrazvijenije prema slabije razvijenoj temeljem podataka o BDP-u p.c. za 2022. godinu SAD, Francuska, Ruska Federacija, Kina (očekivani odgovor)</p> <p>b) prema ukupnoj vojnoj potrošnji počevši od države s najvećom potrošnjom prema onima s manjom temeljem statističkih podataka o ukupnoj vojnoj potrošnji SAD, Kina, Ruska Federacija, Francuska (očekivani odgovor)</p> <p>2. Navedi ključne probleme s kojima se posljednjih godina suočavaju afričke države. Glad, nedostatak pitke vode, siromaštvo, bolesti, politička nestabilnost... (očekivani odgovor)</p> <p>3. Objasni jedan primjer utjecaja velesila na Afriku. Velesile ulažu novac u infrastrukturne projekte u afričkim državama. Tim projektima počesto nastoje osigurati lakši pristup tržištu rudnim bogatstvima Afrike. Strane tvrtke još uvijek su najveći eksploatatori tih bogatstava (mogući odgovor).</p>
--	-----------------------	---

Plan školske ploče

Pripremljeni poster i o problemima Afrike i utjecaju stranih velesila.

Nastavne metode i oblici rada

Metoda razgovora, izravna grafička metoda, metoda usmenog izlaganja (učenika), metoda demonstracije, neizravna grafička metoda, samostalni rad, rad u skupinama, debata

Nastavna sredstva i pomagala

PPT prezentacija

Računalo, projektor, ploča, pribor za pisanje, A2 list papira, udžbenik (Gall, H., Jukopila, D., Kralj, P., 2021: *Geo 4*, školska knjiga, Zagreb), školski atlas.

Video isječak o hladnom ratu u Africi.

Popis literature i izvora za učitelja/nastavnika

Kurikulum nastavnog predmeta geografija (NN/2019)

Kurikulumi međupredmetnih tema učiti kako učiti, osobni i socijalni razvoj, uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije.

Marshall, T., 2018: *U okovima geografije*, Znanje, Zagreb.

Popis priloga
PPT prezentacija
